

POVIJESNE PREDAJE HRVATA

Jeličić, Tamara

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:928076>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

TAMARA JELIČIĆ

POVIJESNE PREDAJE HRVATA

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2018.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij: *Povijesne predaje*

POVIJESNE PREDAJE HRVATA

Studentica:

Tamara Jeličić

Mentor:

prof.dr.sc. Marko Dragić

Split, travanj 2018.

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

1.	Uvod.....	6
2.	Ilirske teme.....	8
2.1.	Kraljica Teuta.....	8
2.2.	Car Dioklecijan.....	9
3.	Dolazak Hrvata u današnje krajeve.....	10
3.1.	Kraljica Buga.....	11
3.2.	Kraljica Tuga.....	11
4.	Čeh, Leh i Meh.....	12
4.1.	Vilina i Aldovig.....	13
5.	Krunidba kralja Tomislava.....	13
6.	Kralj Vladimir i princeza Kosara.....	14
7.	Badnjak kralja Krešimira.....	15
8.	Kralj Dmitar Zvonimir.....	16
8.1.	Zvonimirova kletva.....	17
9.	Smrt Petra Svačića.....	19
10.	Hrvatske teme o osmanskoj okupaciji.....	20
10.1.	Pravo prve bračne noći.....	21
	Begova gomila.....	22
	Zašto u Služnju nema starih cura?.....	22
	Krvava gomila.....	22
	Diva Grabovčeva.....	23
	Mila Gojsalić.....	24
10.2.	Danak u krvi.....	25
10.3.	Uskoci.....	25
10.4.	Hajduci.....	27
	Mijat Tomić.....	27

Smrt Mijata Tomića	30
Andrijica Šimić	47
10.5. Gospa Sinjska obranila Sinj od Turaka	50
11. Zaključak.....	53
Literatura	54
Sažetak	56
Summary	57

1. Uvod

Hrvatska ima bogatu nematerijalnu tradicijsku kulturnu baštinu koja, iako nije vidljiva i opipljiva, nije zaboravljena. Narodne usmene predaje dobro su se sačuvale u sjećanjima naših predaka, te su se stoljećima i tisućljećima prenosile s generacije na generaciju. Usmena je književnost nastarija i najdugotrajnija vrsta književnosti i nositeljica je tradicijske kulture. Tradicija, kao glavni nositelj vjerskog, povijesnog, jezičnog i nacionalnog identiteta, u današnjem modrenom društvu, u svijetu tehnologije gubi na važnosti. Mladi bi se trebali perispitati i zamisliti o svemu onome što su im preci donijeli do naših dana jer odnos prema baštini je civilizacijski čin prema davno pokojnim precima. Na nama je da čuvamo, učimo i prenosimo znanja, vještine i običaje jer to je naše korjenje, a bez prošlosti nema budućnosti jer zaboravom se gubi vlastiti identitet.

Ovaj rad mali je presjek brojnih povijesnih predaja Hrvata koje su postale dio opće kulture hrvatskog naroda.

„ Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.“¹ Težište s općeg i nadnaravnog premješta na stvarno, ovozemno i prepoznatljivo. Ova vrsta usmene priče „ ima svoje specifično žanrovsko određenje, uključujući primjerenu tematsku, kompozicijsku i stilsku strukturu. Na određenom prostoru i sredini ona čuva otisak lokalnoga na svim razinama, konzervirajući pritom sve ono što je odedena sredina stvorila- materijalne lokalne specifičnosti, tipične mjesne prepoznatljivosti, mjesna vjerovanja, povijesne okolnosti, mentalitete, nazore i stajališta. Dokaz je generacijskog postojanja i življenja na određenom prostoru.²

Mjerila po kojima se predaje klasificiraju su motivska, tematska, funkcionalna i druga. U poetici književnosti najčešće se prihvaća *Proppova tematska podjela* na pet vrsta: etiološke predaje, povijesne predaje, mitološke predaje, legende i pričanja iz života (skazi).³ Ta klasifikacija ima svojih manjkavosti: nedostaju eshatološke i demonske predaje, a legende su zasebna vrsta priča. Eshatološke predaje ne mogu se svrstati u mitološke (mitske) predaje jer su se eshatološka bića, po predaji, iz groba ustajala kako bi ukazala na zločin počinjen na njima. Demonološka bića su uvijek zla i razlikuju se od eshatoloških kao i od mitskih koja su uglavnom dobra i rijetko čine zlo. Temeljem

¹Dragić Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 272.

²Botica Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 2013. str. 435.

³Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb 1975, str. 128.

dosadašnje relevantne literature i posebice terenskoistraživačkoga rada Dragić ih klasificira na:

1. Povijesne predaje
2. Etiološke predaje
3. Eshatološke predaje
4. Mitske (mitološke) predaje
5. Demonske (demonološke) predaje
6. Pričanja iz života.⁴

Povijesne predaje čuvaju spomen na događaje koji su se odvijali u bližoj ili daljoj povijesti, utječući pritom na daljnji povijesni tijek u određenoj sredini ili ostavljajući trag na narod, materijalnu ili nematerijalnu kulturu, tradiciju i običaje. Stoga se u pravilu kazuju kao kronikati, rjeđe kao fabulati, a nikada kao memorati.⁵

Radi se o usmenim dokumentima određenog vremena i događaja koji su putovali od usta do usta i sačuvali se u pamćenju kao trajno svjedočanstvo o nečemu što je svojom važnošću potaklo na pričanje, a zatim se dojmljivošću usjeklo u pamćenje svih onih koji su ih nastavili prenositi. Ovi događaji – predaje mogu datirati od agrafijske epohe do danas, a jednu od najstarijih hrvatskih predaja zabilježio je Konstantin VII. Porfirogenet.⁶

Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveti, svete, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Dugo se poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo. Hrvati najviše pripovijedaju o čudotvornim moćima svetaca i svetaca, kao i čudotvornim grobovima mučenica i mučenika, stradanju sakralnih objekata i predmeta. Fakturom su bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih. Razlika između legende i narodne predaje vrlo su male i teško uočljive.⁷

⁴Dragić Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 273.

⁵Usp. Dragić, Marko, *Povijesne i etiološke predaje o ljubuškome kraju*, Motrišta 92, Mostar, 2016.

⁶Botica Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 2013. str. 436.

⁷Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškoga kraja*, God. Titius, god.1, br. 1 (2008.) str.180.

2. Ilirske teme

2.1. Kraljica Teuta

Teuta je stupila na prijestolje 231. godine prije Krista nakon smrti supruga Agrona. Po nekim suvremenim predajama u Bokokotorskom zaljevu Agrona je otrovao njegov vojskovođa Demetrije Hvaranin koji mu je u znak dobrodošlice nakon izvršene pobjedonosne vojne akcije dao da ispije vrč s vinom u koje je usuo otrov.

Po nekim predajama bila je kćerka ljekaruše iz Metkovića. Za vrijeme sajma ilirski ujedinitelj, kralj Agron razbolio se na sajmu i došao toj ljekaruši vidjevši njezinu kćerku, ljepoticu Teutu. Zaljubio se, isprosio je i oženio.⁸

Po povijesnim izvorima kraljica Teuta vladala je u ime svoga malodobnoga pastorka Pinesa. U to vrijeme moćna Ilirska država prostirala se od lijeve obale Neretve do Epira obuhvaćajući sve otoke osim Visa. Nakon pokušaja da zavlada Visom zaratila je s Grcima koji su u pomoć pozvali Rimljane 229. g. pr. Krista. Poražena je u tom ratu. Povukla se u Rhizon (Risan, mjesto u današnjoj Crnoj Gori) i bila prisiljena plaćati ratnu odštetu. Umrla je na otoku u Jonskom moru.⁹

Teutine suze

U bokokotorskom kraju iz *Teutine pećine*, odakle izvire Sopot:

*Taj bujni izvor koji je doduše kratkoga vijeka od svega par dana, to su ti suze kraljice Teute. To ti ona plače za vojnicima poginulim protiv Rimljana. Kad je Agron umro, bio je strašan potres i mnoge rijeke koje su tad tekle njegovim kraljevstvom postale su ponornice zauvijek. Ispod risanskih planina postoji sedam podzemnih jezera. Niti jedna od rijeka nije još izbila na površinu a to će se desiti jedino kada žena slične božanske ljepote bude stolovala u Risan, na Carine.*¹⁰

⁸Dragić Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 277.

⁹Isto, 284.

¹⁰Isto.

Pripovijeda se da Tivat dobio ime po Teuti.

Stijena kraljice Teute

Iznad Risna, na padinama Orjena, koje se strmo spuštaju u more, na nadmorskoj visini od oko 2000 metara, postoji stijena za koju se vjeruje da se s nje sunovratila ilirska kraljica Teuta, kako ne bi pala u ruke Rimljanima koji su bili opkolili Rizinium.

Kad je opkoljena kraljica vidjela da joj spasa nema sazvala je svoje zapovjednike i rekla im: “Radije ću u smrt nego u ložnice komandanata rimskih legionara.”

Zatim su počele sijevati munje i udarati gromovi. Kad je nevjeme prestalo Teute više nije bilo među Ilirima.”

Vjetar je odnio, suglasno njezinoj želji, do jedne stijene iznad grada. Rimljani su gledali kako oluja nosi ženu u bijelom. Teuta se spustila na vrh stijene, a Rimljani su začuli odjek kraljičine odluke: “Ja ću kako moram!”

Vjetar je stao i nebo se razvedrilo. Kraljice Teute više nije bilo. Sunovratila se niz liticu i nestala.

Rizinium je predat bez borbe. Nastala je potraga za dva blaga: za dragocjenostima i za tijelom kraljice Teute. Bio je to dan kada je prestala postojati moćna ilirska država.¹¹

2.2. Car Dioklecijan

Dioklecijan je rođen kao Diokles oko 235. godine u Saloni. U rujnu 284. godine izabran je za rimskoga cara. Abdicirao je 1. svibnja 305. godine. Umro je u svojoj palači u Splitu 313. ili 3. prosinca 316. godine. O njemu narod i danas pripovijeda:

Mater i dite pozva car Dioklecijan, a to je značilo da se više dite neće vratiti. Mater se pripala pa je malome od svog mlika napravila kolač i dala mu da ga ponese. I tako joj je sin otiša caru Dioklecijanu koji ga je onda posla da ga se pogubi. On je prije svoje smrti poželi samo da pojede kolač kojeg mu je mater pripremila. Onda ga je car pita šta mu je to, a dječak ga ponudi da proba, i pošto je car pojeo komadić, začudi se okusu i pita ga od čega je spravljen. Mali mu je reka da je od materinog mlika i tada je car reka da ga je dječak

¹¹Isto.

privarija jer da ga sad ne može ubit. I pusti ga tako da se vrati doma materi, ali da nikom ne kaže ništa. I još mu je reka da ako ne može izdržat da nikom ne kaže da prišaplje zemlji.

I dite je tako i napravilo. Otiša je iza kuće i prišaplja travi: „U cara Dioklecijana praseća glava, koziji rozi i magareće uši!“

Na tom mistu izrasla je zovina (trstika) i dica su od toga napravila svirala i ona su svirala ono šta je dječak bija reka.

Car Dioklecijan je to čuo i naredio da se pobije pesto dice u Šelima (tu je bija amfiteatar).

To je čula Dioklecijanova kćerka koja je bila naklonjena kršćanima, i ona nije tila dopustit svom ocu da pogubi svu tu dicu. I kad je rekla car joj je tad uzvratija: „Đava te nosa!“ I tad je doša vitar i odnija mu ćer skupa sa kočijom i ona se nikad više nije vratila.

Legenda kaže da dvaput godišnje sablasna kočija obiđe Solin. To Dioklecijanova kćer traži nekog da joj pomogne i da je spasi. I jedan od mnogih koji su je pokušali spasit skoro je i uspija. Kad je kočija došla triba je uhvatit i nije je smija pustit do zore, a to nije lako jer tada su ga napadali vrazi, zmije su ga grizle, vitrovi su ga nosali. I on je sve to izdrža, i taman prid zoru vidija je svoja crijeva kako ispadaju iz utrobe, pripa se i zgrabija ih obima rukama. I pustija je kočiju, tako da još i danas ta kočija obilazi Solin u nadi da će biti spašena.¹²

3. Dolazak Hrvata u današnje krajeve

Konstantin VII. Porfirogenet u svom djelu „ De administrando imperio“ (O upravljanju carstvom“ piše kako su Hrvatsi u današnje krajeve doselili predvođeni petoricom braće i dvjema sestrama:

Dojdoše iz priko Babinih gora Hervati najprvo u Dalmaciju i ove sadanje hrvatske i slovinske strane, s mlogim bojemistiravši Abare, ovdise nastaniše. Prid ovim bijaše pet bratje: Kluka, Klobej, Kožočeš, Muklo, Hrvat i dvi sestre: Tuga i Buga. I od njih Dalmacija, koja je od mora do Dunava dosegla, hrvatsko ime prija, i zove se do današnjega dneva. – Upade u turske ruke Peršija; Turci se odvojiše od oblasti rimskih cesara.¹³

¹²O tome više: Marko Dragić, Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju, «Osmišljavanja» Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, FF –Press, priredio Vinko Brešić, Zagreb 2007, str. 153.-171.

¹³Marko Dragić, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, br. 2-3, Split, 2009., str. 23.

3.1. Kraljica Buga

Živa je predaja da je kraljica Buga živjela u Bužana gradu, koji je danas pod Buškim jezerom:

*U Dučiću, u Prisoju, bila je gospodarica, neka Buga i po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali.*¹⁴

3.2. Kraljica Tuga

Na području Poljica još se pripovijedaju predaje o kraljici Tugi:

Daleko, daleko odakle pušu ladni vetrovi i snig vije, nalaze se visoke gore, di su u davna vrimena stolovali naši pradiđovi. To se gorje zove Karpati. Naši su pradiđovi čuli kako je toplo u krajevima blizu sinjih vali, pa su pod vodstvom petero braće i dvi sestre krenili na dalek put. Jedan od braće, najstariji zva se Hrvat, a sestre su bile Tuga i Buga. Hrvat je ka najstariji brat bija snažan i jak i duž puta je branija svoj narod od zviru i neprijatelja.

Tuga je bila divojka duge zlatne kose i crnih očiju. Govorilo se da je biloj vili druga. Ona je svake večeri i jutru uveseljavala ljude svojom pismom. Onda im je bilo lakše putovati kroz šume i nizine, dok nisu napokon ugledali more. To je bila njihova nova domovina koju su podilili među sobon. Bilo je dvanaest plemena. I Tuga je dobila lip kraj, ravnicu podno Mosora – Poljica. Ona je tu sagradila svoje dvore, a oko njena dvora plemići su sagradili palače. I tako je nastala gradić koji su zvali Tugini dvori, a danas se zovu Tugari. Bila je Tuga pobožna i dobra i činila svima lipega. U Policin se nije smilo govorit ružno, ni svađat ili štogod jedno drugom uzet. Svi su radili, trudili se i punu su kuću svega imali. Svi su živili u jubavi.

¹⁴Isto, str. 23.

*A kad je Tuga umrla, svi su za njon plakali i nisu je Poljičani ni dan danas zaboravili. Ona i danas zna, za misečine, u biloj haljini i duge plave kose proći priko ruševina svoga dvora u Tugarima bdijući nad Pojičanima i Pojicama.*¹⁵

Planina Tušnica u livanjskom kraju, prema predajama, nazvana je po kraljici Tugi koja je u livanjskom kraju dolazila u posjete sestri Bugi.

4. Čeh, Lehi Meh

Na legendu o „Dolasku Hrvata“, odnosno na legendu „Petorica braće i dvije sestre“, koja je vezana za dolazak naših pradjedova na Jadransko more, nastavlja se legenda od Čehu, Lehu i Mehu te njihovoj sestri Vilini.¹⁶Ova je legenda vezana za Krapinu u Hrvatskom zagorju i svjedoči o tome kako su nestali drugi slavenski narodi – Česi, Poljaci i Rusi.

Ruski, češki i poljski povjesničari zabilježili su slične priče kod svojih naroda i kod njih nalazimo tvrdnje da je pradjedovina svih Slavena na jugu odnosno na balkanskom poluotoku u slavenskoj zemlji. To je ujedno i činjenica o postojanju „Bijele Hrvatske“ koja je, prema mišljenju suvremenih povjesničara, bila pradomovina Hrvata. Kada je vođa braće i sestara – Hrvat doveo Hrvate na more, ostavio je dio svog naroda i vratio se u Krapinu koja je postala središte njegove kneževine u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Hrvat je imao tri sina – Čeha, Leha i Meha te kćer Vilinu.

Kada su braća Čeh, Leh i Meh i njihova sestra Vilina naslijedili svoga oca kneza Hrvata podignuli su dvije utvrde Krapinu i drugu blizu nje koju su nazvali Psar. Vojskovođa Aldovig na prijevaru je razoružao hrvatske konjanike, a Čeha, Leha i Meha opkolili su u njihovim utverdama. Meh je bio Psaru, a Čeh i Leh u Krapini, pa se nisu mogli zajedno skovati plan kako se osloboditi i nadvladati Aldovigovu vojsku. Meh se dosjetio da napravi viseći most od kože. Tako su preko njega dolazili jedan drugome na tajne razgovore i dogovarali se kako se riješiti strane vojske. Neprijateljska vojska ipak je odlučila osvetiti ubojstvo svoga vojskovođe i pokriti pobunjene Hrvate. Braća se nisu mogla suprostaviti nadmoćnoj vojnoj sili, pa su odlučili napustiti ovaj kraj. Znali su da preko Dunava daleko na sjeveru žive samo ljudi sličnog jezika. Prešli su čak tri rijeke i na sjeveru osnovali tri države. Čeh je osnova Češku, Leh Poljsku, a Meh Rusiju.¹⁷

¹⁵Isto, str. 23.-24.

¹⁶Isto str. 11.

¹⁷Isto str.11.

4.1. Vilina i Aldovig

Braća Čeh, Leh i Meh odlučili su podići ustanak. Međutim za taj je plan saznala njihova sestra Vilina koja je s ruskim vojskovođom Aldovigom potajno vodila ljubav. Braći je tajila tu vezu i otkrila Aldovigu urotu koju su spremali. Urota je propala, a braća su bila bijesna jer nisu znali to ih je izdao. Braća su saznala za sestrinu izdaju, na prevaru su pogubili Aldoviga, a sestra Vilina pobjegla je u spilju Viline jame. Vile su prihvatile svoju imenjakinju koja nije mogla prežaliti smrt svoga ljubljenoga Aldoviga. Ubrzo je Vilina rodila tako lijepo dijete kojega je posjetila i vilinska kraljica koja mu je poklonila zlatnu jabuku. Vilina je po čitav dan bila uz dijete, često je sina iznosila ispred spilje da se grije na suncu, a kad bi dijete zaspalo odnijela bi ga u spilju, sjela na ulaz s kopljem u ruci.

Jednog dana dogodilo se da je Vilina zaspala na suncu, baš kada su njezina braća lovila jelena. Opazila su je i uhvatila, te su je za kaznu zbog izdaje odvela u Krapinu i zaziđala u tornju. Dijete je dugo spavalo, a kada se probudilo majke mu nije bilo, a vile su se razišle po šumi. Ostao se igrati zlatnom jabukom i kada je divlji vol utrčao u spilju naišla je vila koja ga je zgrabila i tako spasila. Izbacila ga je na drugu stranu šume i ostavila kako bi ga netko pronašao. Naišao je putnik koji je uzeo dijete i odnio ga u selo svojoj ženi, a to su mjesto od onog vremena, po lijepoj glavi tog djeteta nazvali – Lepoglava.¹⁸

5. Krunidba kralja Tomislava

Na čelo Bijele Hrvatske (primorske) došao je 910. godine knez Tomislav. U to su vrijeme ratoborni Ugri, na čijem je čelu bio knez Arpad, počeli osvajati Slavinsku Hrvatsku i prodrli u susjednu Bijelu Hrvatsku u kojoj ih je potukao knez Tomislav. U Slovinskoj Hrvatskoj Tomislav je dočekan s oduševljenjem, a slovinska zemlja postala je banovina u sastavu Hrvatske. Uskoro je postao najmoćniji vladar tadašnje Europe, te su se ostale hrvatske oblasti i županije trudie doći pod njegovo okrilje, u sastav velike Hrvatske koja je tada bila najmoćnija vojna sila u Europi.

Godine 925. na Duvanjskom se polju okupio silan narod s oružjem u ruci, razdijeljen po plemenima i rodovima. Kralj Tomislav krunio se za prvog kralja, svih Hrvata. U svečanoj povorci prema crkvi prvo je išla kraljeva tjelesna straža sa srebrnim oklopima i pozlaćenim kacigama, zatim svećenstvo hrvatskog i latinskog obreda koje je nosilo križeve i sveta

¹⁸Hitrec Hrvoje, *Hrvatske legende*, Školska knjiga, Zagreb 2007. str. 10.-14.

relikvije. Iza svećenstva išli su župani, banovi, načelnici gradova i upravitelji župnih i kraljevskih gradova. Na kraju kolone išao je kralj Tomislav kojeg su pred crkvom dočekali papinski izaslanici s prvo-stolnikom Splitske biskupije i ostalim biskupima i svećenstvom. Pred crkvom je krunitelj upitao narod žele li da knez Tomislav postane hrvatski kralj. Nakon što je narod gromglasno potvrdio da želi, krunidba je počela. Tomislav je na sveto Evanđelje položio svečanu prisegu i primio svetu pričest, a krunitelj ga je opasao posvećenim kraljevskim mačem, pomazao svetim uljem, na glavu mu postavio kraljevsku krunu, a u ruke kraljevstvo žezlo kao znak pravde, krjeposti i spasenja.

Kraljo Tomislavo, kada je u stara vremena vlado Rvackom, bio je krunisan u Kongori pod čvorovim rastom, a i danas se zna gdje je bila crkva u kojoj se Tomislav krunio. Kako stari ljudi pamte i pripovijaju, ukopan je Tomislav na Jabuci njivi (na Čondraku) i pored Tomislava ukopana su još tri poglavita rvacka kralja. Najprvo je na cilom svitu od svih svitskih vladara onoga staroga vakta, najprvo je Tomislav okrunjen. Stari su naši pripovijдали da je naroda bilo za vrime krunisanja Tomislava tri i po milijuna i od Stržnja do Sovićki vrata ispod kapka mogo si proć da čovik pokiso ne bi.¹⁹

Nakon krunidbe kralj Tomislav je s banovima, županima i ostalim kraljevim namjesnicima uredio teritorijalno ustrojstvo Hrvatske, a utvrđena je nasljedna kraljevska loza Trpimirovića. Odlučeno je ako ona izumre da će hrvatski banovi birati novu hrvatsku lozu, a banom će se također birati iz šest hrvatskih plemena: Kačića, Kukara, Svačića (Snarića, Čudomerića, Mogorovića i Šubića). Njih će birati dvanaest bijelohrvatskih plemena koji su jedini sačinjavali plemstvo u kraljevstvu.²⁰

6. Kralj Vladimir i princeza Kosara

Legenda o kralju Vladimiru i princezi Kosari nastala je na tlu južne Dalmacije, u vrijeme kada se ona protezala sve do albanske granice odnosno Crvene Hrvatske. Ovim je krajem oko 1000. godina vladao knez Vladimir (čije ime znači „miroljubivi vladar“) koji je nakon smrti oca Petrislava preuzeo kraljevstvo Crvene Hrvatske. Mladi se kralj držao evanđeoskih riječi da neokaljanih ruku i srca ne pruža oružani otpor čak ni žestokom

¹⁹Dragić Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, str.31.

²⁰Lojkić Mladen, *Kletva kralja Zvonimira*, Vlastita naklada, Zagreb 2007. str.141.-151.

neprijatelju. Bugarski car Samuel s velikom je vojskom krenuo u osvajanje Crvene Hrvatske. No, kralj je bio svet čovjek i nije htio da itko od njegovih pogine u ratu, te se sa svim svojim narodom popeo na brdo. Župan toga kraja poslao je Samuelu poruku da će mu predati Vladimira, a car mu je zauzvrat obećao veliko bogatstvo. Tada se Vladimir odlučio sam predati. Dok je bio zarobljen molio se, te mu se jedne noći ukazao anđeo Gospodnji i javio mu da će uskoro biti slobodan. Jednog je dana kći cara Samuela nadahnuta Duhom Svetim, zatražila od oca da zajedno sa svojim služavkama zarobljenicima opere glavu i noge. Dostojanstven, ponizan, blag i čedan Vladimir joj se svidio te je molila oca da joj ga da za muža. Samuel je pristao na zamolbu svoje jedinice princeze Kosare. Oslobodio ga je, da mu Kosaru za ženu, proglasio ga kraljem i vratio mu njegovo kraljevstvo.²¹

Tako je Vladimir, u svetosti i čistoći, živio sa svojom ženom Kosarom dok ga na prevaru nije namamio Vladislav, Samuelov nasljednik. Vladimir je sam izašao pred vojnike koji su ga ubili. Crkva ga je proglasila blaženim, a njegova je žena postala redovnica i ubrzo nakon njega umrla.²²

7. Badnjak kralja Krešimira

U hrvatskoj dinastiji Trpimirovića posebno, istaknuto mjesto zauzeo je kralj Petar Krešimir IV. Bio je sin kralja Stjepana i unuk kralja Krešimira III., a vladao je Hrvatskom od 1058. Do 1075. godine. Pretpostavlja se da je bio okrunjen za kralja u Biogradu na moru, gdje se tada nalazio kraljevski dvor. Da je Petar Krešimir volio Biograd, vidi se i po tome što je u njemu još na početku svog vladanja podigao benediktinski samostan s crkvom sv. Ivana Evanđelista. U vrijeme njegove vladavine hrvatska država doživjela je svoj preporod. Tada dalmatinski gradovi i Neretljanska oblast dolaze pod njegovu vlast. Nazivao se kraljem Hrvatske i Dalmacije. Činio je dobra djela za crkvu i narod, što dokazuju brojne darovnice kralja.²³ U okolici Biograda na moru ostala je sačuvana sve do početka 20. Stoljeća, a kasnije zaboravljena, legenda kako je kralj Petar Krešimir doživio jedan svoj Badnjak u zaleđu Biograda boraveći u kući svog starog sluge- sokolara Aprića.

U kraljevskom gradu Biogradu sve je bilo spremno za svečani doček još jednog Božića, a posebno se sve pripremalo za kraljevsku obitelj na dvoru kralja Petra Krešimira IV.

²¹Đurić, Tomislav, *Legende puka hrvatskoga, sto najljepših legendi i povijesnih priča iz hrvatske prošlosti (knjiga 1)*, Meridijani, Samobor, 2005. str. 19.-21.

²²O tome više: Helena Dragić, *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, Lingua Montenegrina, 5, Cetinje, 2010., str. 517.-534.

²³Đurić, Tomislav, nav. dj. str.21.

Dan prije Badnjaka snijeg je zabijelio biogradsko zaleđe. Oduševljen ovim rijetkim događajem Krešimir je poželio da Badnjak provede u vožnji tim krajem. Odredili su kraljevu pratnju, uredili najbolje konje i sve je bilo spremno za pohod.

Na Badnje jutro kralj Krešimir s kraljicom i sinom Stipanom u kočiji, a za njima njihova pratnja, razvozili su se po hladnom zraku i kada su ogladnjeli odlučili su potražiti mjesto gdje će predahnuti. U tom trenu pred njega su stala dva čovjeka. Jedan mlad i bogat, a drugi star, čedan i skromno odjeven. Bogataš kralju ponudi svoje dvore da se skupa sa svojim dvorjanima okrijepi vinom i ribom. Kralj se obrati starom upitavši ga što bi on htio. Starac mu se tada predstavi kao njegov bivši sluga, sokolar Aprić koji je, nakon ponude bogataša, odustao od poziva kralju da se okrijepi u njegovoj kućici između dva drveta. Kada je to Krešimir čuo, odbio je bogataša i odlučio se za starčev skromni dom. Njegova kućica bila je pretijesna za svu tu gospodu. Smeteni sokolar Aprić razveselio se kada je shvatio da kralj od njega traži da mu da mlijeka, sira i kruha čega je u njegovoj kući bilo na pretek. Sve do kasnog poslijepodneva razgovarala su i zabavljala se gospoda u sokolarevoj kući, a kralju Krešimiru to je bilo najdraže Badnje večer u životu. Kao znak zahvalnosti naredio je da se na Božić starom sokolaru odnesu bogati kraljevski darovi. Na proljeće je sokolar Aprić, uz svoja dva drveta lipe zasadio i treće na uspomenu dobrote i milosti hrvatskog kralja Krešimira.²⁴

8. Kralj Dmitar Zvonimir

O podrijetlu Dmitra Zvonimira zna se vrlo malo, bio je slavonski ban i neko vrijeme suvladar Petra Krešimira IV, te oženjen Jelenom (Lijepom), kćeri ugarskog kralja Bele I. i sestrom Ladislava I. Jedini je hrvatski kralj kojeg je krunio rimski papa točnije papinski poslanik Gebizon 1075. godine (neki povjesničari navode 1076. godinu) u crkvi Sv. Petra u Solinu. Kao vazal prisegnuo je na vjernost papi Grguru VII. i darovao samostan Sv. Grgura u Vrani (o tome svjedoči *Zvonimirova zavjernica*).

Dmitar Zvonimir je *Zavjernicom* prisegnuo na vjernost papite je „prisegnuo da će gojiti pravdu, crkve braniti, skrbiti oko življenja svećenstva; štiti siromahe, udovice i siročad; priječiti nedopuštene brakove između rodbine, ustanoviti zakonito vjenčanje prstenovanjem i blagoslovom svećenika; protivit će se prodaji ljudi. Kralj Zvonimir darovao je papi samostan

²⁴Isto str. 21.-22.

svetoga Grgura koji se zove Vrana i srebrom okovano evanđelje. Prisegu je kralj Zvonimir završio riječima: „Tako mi Bog pomogao.“²⁵

U pisanim je vrelima dvostruko tituliran, kao kralj Hrvatske i Dalmacije, ali i kao kralj hrvatski (*Bašćanska ploča*). Knin je bio njegova prijestolnica odakle je upravljao velikom i snažnom Hrvatskom. Poznata su nastojanja kralja Zvonimira da Hrvatska opet dobije snažnu mornaricu, u čemu je uspio, te je ta mornarica bila jedna od najjačih na Mediteranu.

Jednog je dana kralj naredio gradnju velikih ratnih lađa, a kako je do toga došlo govori nam legenda. Kralj Zvonimir boravio je u Kaštelima i razmišljao kako bi mogao biti jak na moru kao što je kralj Tomislav bio na kopnu. Čekajući neki znak, jednog dana dvorjani su mu javili da ga želi vidjeti neki čovjek. Nosio je veliku ribu sa žutim, blistavim ljuskama i stavio je na tlo ispred kraljevih nogu. Otvorio je ribi usta, a iz njih ispao je zlatan prsten. Ribar je kralju rekao da je svake godine gledao kako mletački dužd sa svoje lađe baca zlatan prsten u valove i tako vjenčava svoju Veneciju s morem. Ta je riba uzela prsten, doplivala do dvora nakon čega je ribar ulovio. Kralj Zvonimir uzme prsten i u svemu tome prepozna „znak“ koji je odnekud očekivao, te je naredio brzu gradnju velikih lađi.²⁶

8.1. Zvonimirova kletva

Prvi podatci o silovitom umorstvu hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira nalaze se u *Ljetopisu popa Dukljanina*:

Po ovi način i u to vrime zgodi se, da cesar rimski s voljom svetoga otca pape posla posle i listove svoje ovako g dostojnomu kralju Zvonimiru, proseće i moleće kako draga brata i meju kralji krstajnskimi kralja počtovanoga: „Ovo te molimo i prosimo, da skupiš k sebi svu gospodu zemlje tebi podložne, i svih od vridnosti. I kada bude skupščina, da pročitš meju svimi ovi drugi list, koga s tvojim listom šalje se od strane naše, gospodstvu vašemu, moleće, kada pročte, da odgovore, i da dadu nam na znanje volju svoju i odlučenje, ko učine vitezi i baruni s voljom gospodstva tvoga.

I tako dobri i sveti kralj Zvonimir, prijamše listove od pape i cesara, zapovidi po sve kraljevstvo svoje, da bude skupščina i sa shodom u Petih Crikvah u Kosovi, da svaki bude do dan dvadeset i pet, i prišatče vrime da pride mnoštvo veliko. I legoš vojske i narediš straže.

²⁵O tome više: Marko Dragić, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review, 7, 2011., 61.-88.

²⁶Đurić, Tomislav, nav. dj. 22.-24.

I kada dojde dan, da (učini) slavni i dobri kralj Zvonimir otvoriti listove pape i cesara velikoga grada Rima, s voljom svetoga oca pape, koji kazahu:

„Brata našega Zvonimira molimo s vlasnici i pukom zemlje kraljevstva njegova, da bi hotil odlučiti, i s nami biti zajedno s pomoću ine gospode krstjanske, koji ovakve listove imaju od nas, i oni da odluče volju njih, i da nam dadu na znanje, jesu li k volji našoj pristali, ča jest s dopušćen'jem Božjim i sina njegova, koji jest porojen od Dive Marije, i muku (trpel) i krv prolio na drivo križa, i na njem umoren; koja smrt bi odkupljenje svita i oslobojenje svetih otac iz limbene tamnosti. I tako s dopušćenjem njegovim i s pomoću u njega virujućih jesmo odlučili osloboditi mista, koja je za ljubav našu okrvavio, i gdi je pridao duh ocu kroz muku i trud i greb, u kom bi položeno prislavno tilo njegovo.“

I to čuvše Bogom prokleti i nevirni Hrvati, (...) Tada čuvši toj nevirnici, ne daše ni listove dočtiti, i skočiše, ne samo da bi pristali na dostojnu molbu, svetoga oca pape i cesara Rimskoga, da sveta mista iz ruk poganskih izmu i oslobode, da oni Bogom počēše kričati i vikati na svetoga kralja, tužeći se i vapijući jednim glasom, kako na Isukrsta Židove: „da on išće izvesti njih iz domov njih, iz žen i ditce njih, i s papom ter s cesarom odtimati mista, gdi je Bog propet i gdi je greb njegov. A što nam je zato?“

I nevirni Hrvati vazeše zlu misal i nepravedan svit, i meu sobom zlo više učiniše, i sebi i ostatku svomu rasap i vičnje pogrjenje. I tako počēše upiti kakono Židove vapiše na Isukrsta, kada reče poglavica: „Bolje da jedan umre, nere tolik puk da pogine.“ I tako sramotni i nevirni Hrvati počēše govoriti vapijuće kao psi ali vuci: „Bolje da on sam pogine, ner da nas iz didine cića Boga i inim mista toliko daleko obuimati, zemlje i gradove.“ I ne inako, nere kako psi lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere z bukom i oružjem počēše sići njega, i tilo njegovo raniti, i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, (...)”²⁷

Mužić, također, navodi da se prvi podatci o kletvi kralja Dmitra Zvonimira nalaze se u *Ljetopisu popa Dukljanina*:

Kralj Zvonimir koji, ležeći u krvi izranjen velicimi bolizni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrtju njegovom (svojom,) i da bi veće (Hrvati) nigdar neimali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku

²⁷Vidi:Marko Dragić, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review, 7, 2011., 61.-88.

*podložni bili. I tako ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov, po milosti onogaj ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom.*²⁸

Zvonimirova kletva nalazi se i u *Kronici* hrvatskoga franjevca Ivana Tomašića iz 16. stoljeća:

*Prije smrti svoje (kralj Zvonimir) dade smrtno ranjeni kralj sve svoje podanike pozvati preda se, te govoraše ove riječi: „O vi nevjerni Slovinci, tko vas je zaslijepio te me ubiste?“ A zatim: „O vi, vjerna braćo moja Hrvati i Dalmatinci, iz dubine srca žalim što sam vaš posljednji kralj i što ćete od sad biti podanicima tuđim kraljevima i knezovima.“ To govoreći izdahnu, te bi pokopan u kninskoj crkvi sv. Bartolomeja kraj velikoga žrtvenika. Oj, nesretna Hrvatska, kad si tolikog i takva kralja izgubila!*²⁹

9. Smrt Petra Svačića

Kada je 1809. godine umro kralj Zvonimir u Hrvatskoj je nastao problem oko toga tko će biti novi kralj pošto je prijestolje bilo prazno, a Zvonimir nije imao nasljednika. Hrvatsko plemstvo se podijelilo. Jedan dio je smatrao da bi budući hrvatski kralj trebao biti Petar Svačić koji je izabran 1903. godine jer je imao narodne krvi, no drugi dio plemstva je smatrao kako bi novi kralj trebao biti mađarski kralj Koloman koji je imao po njima pravo na prijestolje zato što je bio u rodu s kraljom Dmitrom Zvonimirom. Iz tog razloga Koloman je 1907. godine ušao s vojskom u Hrvatsku i porazio Petra Svačića na planini Gvozdu. Od tada je ta planina dobila naziv Petrova gora. Godine 1102. kralj Koloman je okrunjen za hrvatskog kralja, a tim činom Hrvati su ušli u savez s Mađarskom. Tim savezom izgubili su samostalnost mnogi niz godina.

Dok je umirao planinu je obasjala svjetlost pojavila se vila u bijelom, vila Hrvatica:

*Oj, hvala, hvala, bijela vilo,
Sad umrijeti je kralju milo!"
Cjelunuv vilu, junak pade,
Taj stijeg mu sveti pokrov bio,*

²⁸Mužić, Ivan, *Hrvatska kronika 547-1089*, V. izdanje, Marjan tisak, Split 2002., str. 131.-133.

²⁹Vidi:Marko Dragić, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review, 7, 2011., 61.-88.

Još zirnu - dušu zvijezdam' dade.

I vila plače - tijo - tijo.

Mi? Satrli smo grobu vrata,

Da, još nas ima - još Hrvata.³⁰

10. Hrvatske teme o osmanskoj okupaciji

Osmanlije su moćno bosansko kraljevstvo za tjedan dana osvojili koncem svibnja 1463. godine. Uzrok takvom padu je fatalna Radakova izdaja:

Bosanski kralj, zna se kako je on završio, izd'o ga neki vojvoda Radak. Zato postoji i sad stijena malo dalje od naše crkve, tamo, zove se Radakova stijena i iz nje izvire voda koja se isto zove Radakova voda a drvenim je olucima odvedena na grad Bobovac. Ta je stijena ime dobila prema predaji o izdajstvu vojvode Radaka rad' kojeg je pao grad Bobovac. Inače ne bi nikad bio osvojen jer je bio što'no kažu neosvojiv, izgrađen na strmini s tvrdim bedemima, jedanaest kula. Da nije Radaka i njegovog izdajstva nikad Bobovac pao ne bi. A kad je predao ključeve caru, ovaj mu je dao odrubit' glavu na nekoj stijeni koja je po tom' dobila ime Radakova stijena.³¹

Kralj Stipan Tomašević bio je prisiljen iz Jajca bježati, a Osmanlije su ga gonili:

Kada je kralj uvidio da je preslab, a da bi se odupro sultanu Mehmedu Fatihu, pobježe s Gojakom i Čubretićem u Ključ, gdje pade izdajom Turcima u šake. Kad ga pred sultana dovedoše u Jajce, bude mu na temelju jedne fetve izrečena smrtna osuda, ali sultan je htio da kralj pati ne samo za života nego i poslije smrti pa je predao lešinu suđenika odjelu janjičara kojima je naložio, da ga na Humu pokopaju i to na mjestu, koje se iz Jajca vidi, ali sa kojeg se samo Jajce ne mogaše vidjeti.

Jajčanima je imala tako da bude uvijek pred očima uspomena na kaznu, koju je prepatio njihov kralj, a ovaj nije ni iz groba smio viditi svoga stônoga grada. Kad je krenula

³⁰Šenoa August, *Povjestice*, Školska knjiga (eLektire), Zagreb 2003. str.15.

³¹O tome više: Marko Dragić, *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, V. 60, br. 3., Split, 2011., str. 361.-382.

povorka, gledaše sultan za sprovodom pred kojim su nosili zastavu, a kad mu je vršak zastave nestao za rubom povora s vida, dade znak da se povorka ustavi i da ondje ukopaju kralja.³²

O smrti Kralja Tomaševića pripovijeda se:

A znaš, oni su ti tog kralja mučenički ubili. Ufatili ga kod Ključa, doveli vamo. Kažu da su mu oderali kožu i od nje napravili bubnjeve. Onda su ti ga posuli sa soli i nabili na kolac. Kažu da gore smrti nije bilo. Al su ti Turci bili životinje. Pokoj mu duši al se napatio. Nije lako ni umrit. Sve bi bilo dobro kad se čovjek ne bi patio.

Onda su ga odlučili pokopat tamo gore iznad borova oklen se ne vidi Jajce tako da mu to bude kazna. Ko ono odavle grob moš vidit, a odozgor ne moš Jajce.³³

10.1. Pravo prve bračne noći

Za vrijeme osmanske okupacije posebno je bilo gnjusno „Pravo prve bračne noći po kojem je kršćanka morala prvu bračnu noć provesti s begom, agom ili pašom. 'Pravo prve bračne noći' ('Ius primae noctis') je pravo po kojem su begovi i age imali 'pravo' provesti noć sa mladom i seksualno privlačnom, budućom ženom svoga kmeta. Pravo prve bračne noći vrijedilo je za nevjeste kmetova, ili slugu, jer su one bile kršćanke (vlahinje), a muslimani nisu bili kmetovi. To pravo je široko prakticirano u Europi, a posebno u zemljama Otomanskog carstva: Grčka, Bugarska, Makedonija, Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska.

Na dan udaje kršćansku mladu bi posjetio begov ili agin predstavnik, obično u počasnoj pratnji jednog odjeljenja vojnika. Predstavnik bi zatim odveo mladu do begove (agine) kuće gdje bi provela dan i noć a zatim bi je otpratio nazad njenoj kući u jutro na dan vjenčanja. Za vrijeme boravka kod bega ili age kršćanska djevojka bi bila odjevena u tradicionalnu tursku odjeću. Za vrijeme Otomanske vlasti stil oblačenja je bio pod utjecajem islamske tradicije. Bile bi odjevene u dimije skrojene od tankog, često zlatom prošaranog tkanja koje ističe ženstvenost. Kosa im je bila prekrivena maramom.“³⁴

³²Isto.

³³Isto.

³⁴Marko Dragić, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016., str. 22.

Begova gomila

Hrvati se nisu mirili s Pravom bračne noći. Događalo se da zbog toga prava ubili agu ili bega:

U doba turske vladavine našim krajevima bio je običaj da svaki kršćanin koji se oženio prvu bračnu noć mladenku ustupi begu. Narod je dugo vremena patio i nije znao kako spričit tu strahotu. Tako dođe i vrime da se oženi i mlado momče Anto, koji je neizmjerljivo ljubio svoju Ružicu. Ka je došla naredba od bega, mladi Anto se odvaži i odluči suprotstaviti mu se. Obuka je mladenkinu odoru i tako se prerušen zaputio begovu šatoru. Ubio je bega, ubacio ga u vrećicu i odnio na jednu čistinu na kraj sela. Svi seljaci su znali da je u toj vreći mrtvi beg i svak ko bi tuda naišo stavio bi po jedan kamen na njegovo mrtvo tilo.

I tako, kamen po kamen, nastade velika Begova gomila.³⁵

Zašto u Služnju nema starih cura?

Hrabra djevojka spasila je fratra kojega su napala dva Turčina. U brotnjanskoj tradiciji je predaja koja govori o tome zašto u Služnju nema starih cura:

Bilo je to jednom u obližnjem selu Služanj, za vrijeme turske vladavine.

Jedna stara cura je čuvala svoje stado na livadi. Pokraj nje je naišao fratar i oni su se lijepo pozdravili. Nedugo zatim vidjela je da tog istog fratra napadaju dva Turčina. Osjetivši sažaljenje i potrebu da ga zaštiti, pastirica je uzela svoju kudlju i ubila te Turčine. U znak zahvalnosti što mu je spasila život, fratar je izrekao jedan blagoslov: „Dabogda u Služnju bilo svega, samo ne stare cure.“

Blagoslov se obistinio te ni najstariji mještani ne pamte da je otada ostala i jedna neudana cura u Služnju.³⁶

Krvava gomila

Krvava gomila iznad Gornjih Hamzića baštini ime po agi kojega su ubila trojica braće jer je aga htio provesti prvu bračnu noć s mladom jednoga od braće koji se ženio:

³⁵Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.

³⁶Marko Dragić, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, Suvremena pitanja, Matica hrvatska FPMOZ, XII (24) Mostar 2017., str. 94.

Davno, još dok su kršćani iz Hercegovine bili pod turskom vlašću, običaj je bio da mlada prvu bračnu noć provede s mjesnim vladarom, tj. agom.

U jednoj hercegovačkoj kršćanskoj obitelji živjela tri brata. Jedan od braće bio je malo slabijeg mentalnog zdravlja.

Jednoga dana jedan od braće upriličio je svoje vjenčanje. Uvečer, kad je bilo vrijeme da aga dođe u njihovu kuću te prespava s mladom, braća su mu odlučila napraviti zamku, tj. "čeku".

No, kada je aga bio blizu, dvojica „zdrave“ braće su odustala od svog nauma zbog straha od kazne i posljedica. Ali je treći brat bio ustrajan i ranio je agu, kojeg je konj nosio sve do mjesta ponad Gornjih Hamzića. Tu je aga uspio izvući nogu koja mu je zapela u sedlu, ali je ipak od zadobivenih rana preminuo.

Braća su ga na to mjestu prekrila gomilom kamenja, a poslije je bio običaj da svatko tko prolazi tuda baci kamen na mjesto agine pogibije. Tako je, prema predaji dobila ime Krvava Gomila.³⁷

Diva Grabovčeva

Kultna je mučenica Diva Grabovčeva iz Varvare u Rami:

Veliš neku legendu oćeš? Moj sinko, kako su meni moji pričali, legenda nije, već istina, živa istina. Ja ti mogu ispričat ako oćeš. E vako ti je to bilo. Živila ti u Varvari lipa cura, ma šta lipa, lipše nije bilo. Eto tako lipa da su svi momci obličali oko nje. Obličali oni, ali džaba. A Diva se zvala, to znaš. Zagledo ti se u nju i turski beg. Znaš, Turci su ti onda bili ovde. (Ne znam ti ja, sinko, kako mu je bilo ime. Znaš kako ti je, dušo moja, godine idu, a od ove dobi čovik ne postaje pametniji. Nego, opet ja ode od naše priče). Pa, zagledo ti se u nju beg, i vidi, draga, oće da je ženi. Diš ženit, jadna ti majka, di će katolička cura za Turčina. Ali on oće pa oće. Pripala se jadna Diva, pripala se jadna, ne zna šta bi. Moli ćaću da je ne da, a jadni ćaća ne zna šta bi, ko ni ona. Tako ti našu Divu snaje nevolja. A imo ti Luka, tako je bilo ime Divinom ćaći, nekog kuma Turčina. On ti se zvao Arslanaga. Je bio Turčin, ali pošten čovik. Nego, kaže ti on našem Luki da on njemu dadne svoju Divu, pa će je on sakrit. Tako Luka i uradi, a ovaj ti je popadne i odvede u Vran. Čuvala ti Diva gori ovce kumove i mislilo jadno dite da je pobigla begu. Ali zli duša ima svagdi, pa tako, i u planini. Vidili ti

³⁷Isto.

Divu drugi seljaci, Turci kažu i znaš kako je i svak bi volio sebi neg drugome, pa poletili begu neće li dobit štogod od njega. Jesu li dobili, ne znam! Ali tako ti je beg znao di je sada Diva, i put pod noge pa u Vran, na Kedžaru. Našo je kako čuva ovce. Jadna Diva kad ga ugleda biž, ali beg brži. Stigne je ufatit, a jaderno dite se brani, ali džaba. Beg oće pa oće. Mlati Diva i rukama i nogama da se ubrani. Kad joj više ništa nije mogo, beg izvadi nož i s njim u Divu. Ona jaderno dite, ali srićom čista i neiskvarena. Kad je vidio šta je uradio, beg put pod noge. Biž! Kad je stigo kum Arslanaga, već je bilo kasno. Diva umrla. Prosvitli ga Bog da zna kako je zlo zlo, pa ko god ga napravio, Turčin ili Vlah. I krene ti kum za begom i ufati ga, fala Bogu. Probode kum njega baš ko on jaderno dite. I et to ti je priča o našoj Divi, diki cile Rame. I da je bogdo svaka cura taka. E! Pokopali Divu di je i umrla, na Kedžari. Eee, kažu, nikad veće žalosti nisi vidio u Rami. A šta ćeš! Fala Bogu, pametno čeljade, pa rađe u smrt nego Turčinu. Od tad ti mlade cure iđu gori na zavit, da i Bog pomogne da budu ko ona. E, dao Bog, dao Bog! Kod nas se priča da je bila od ovi naši Grbavaca iz Šlimca, ali tko će ti znati.³⁸

Svake prve nedjelje u srpnju desetine tisuća Hrvata hodočasti Divinom grobu na Kedžari na Vran planini.

Mila Gojsalić

Od Žrnovnice pa da do utoka Cetine u more pruža se kraj zvan Poljica. Tamo su ljudi živjeli po običajima. Kovčeg zemaljskih povlastica čuvao je veliki knez kojeg u birali mali knezovi, a narod je birao male knezove. U vrijeme turskih napada kovčeg se nalazio u kući kneza Gojsalića koji je imao tri sina i kćer Milu. Bio je imućan, a vodio je dva najjača tabora – narodni i seljački. Gojsalić za kneza nije bio izabran mirnim putem nego na stari način – otmicom i smjelošću. Na dan svetog Ivana junak je iz jednog tabora oteo kovčeg i bježao u kuću čovjeka koji je želio postati knez. Svi iz suprotnih tabora imali su ga pravo napadati kamenjem i nožima.

Gojsalićev junak i trkač bio je mladi Šimun koji je svoj život riskirao zbog Mile u koju je bio zaljubljen. Iako je Šimun donio kovčeg i čast njegovom ocu, ljubav mu nije uzvratila. Shvatila je da Šimuna voli tek nakon što je, zajedno njenim bratom, poginuo u borbi protiv Turaka koji su prodrli u Gate. Gojsalić je s narodom pobjegao na Mosor, a u Mili se probudio inat. Čuvši priču o udovici Juditi i njenom junaštvu odlučila je učiniti isto što i ona. Odjenula

³⁸Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.

je najljepšu haljinu, stavila pojas i uputila se u turski tabor. Stražari su je pustili jer je bila bez oružja, a pašino srce je zaigralo nakon što ju je ugledao. Rekla mu je da Poljica više nema, a tako ni junaka koji bi obranio ženu, te da se njemu jedinom divi jer sabljom dobiva čast. Svidjela se Mila paši, a pogotovo njen govor, te je počastio ovčetinom i vinom, a ona njega višnjevačom. Udaljio je stažu i odlučio se baciti na nju, ali mu je san došao na oči, zbog slatke maraske. Izvezala je pašu i zapalila sebe, pašu i pola turske vojske. Kada su Poljičani ugledali rumeno noćno nego krenuli su u turski tabor i pobili sve Turke. Ujutro je knez, u Gatima, pronašao kopču s Milinog pojasa, rasplakao se i zahvalio Bogu što mu je podario kćer junakinju i obećao da će joj ime ostati dok bude i svijeta.³⁹

10.2. Danak u krvi

Među mnogobrojnim patnjama i stradanjima „iznimno je težak bio i *Danak u krvi* – odvođenje kršćanskih djevojaka u hareme a mladića u janjičare. Sultan Murat II. 1420. godine uveo je „Danak u krvi“ (adžami-oglan) kojim su prikupljani kršćanski dječaci iz osvojenih zemalja, kako bi se stvorila elitna vjerna robovska vojska – janjičara. Pored toga cilj je bio da se ne stvori aristokracija koja bi mogla ugroziti sultana. Stoga su prikupljana samo nemuslimanska djeca. Danak je ubiran u balkanskim zemljama koje su Turci porobili. To je bio način obveznoga oporezivanja u Osmanlijskom carstvu. Svake pete godine iz Carigrada su, u porobljene južnoslavenske zemlje, dolazili komesari/poreznici zvani *tjelosnici*, te su išli od mjesta do mjesta, a svaki domaćin morao je kazati točan broj djece i pokazati ih komesaru. Pritajivanje je bilo najstrože kažnjavano. Nije postojao propis koliko se iz jedne kuće može uzeti djece. Svaki je komesar po svom nahođenju uzimao onoliko najzdravije i najljepše djece koliko mu je trebalo. Sustav ubiranja danka u krvi počeo se gasiti početkom 17. stoljeća, a potpuno je nestao koncem toga stoljeća. Od 15. do 17. stoljeća sa Balkana je, dankom u krvi, odvedeno dvije stotine tisuća do tri stotine tisuća dječaka.“⁴⁰

10.3. Uskoci

Protiv Osmanlija borili su se uskoci i hajduci. Među najpoznatijim uskocima bio je Petar Kružić (? – Solin, 12. ožujka 1537.). O njemu se pripovijeda:

³⁹Hitrec Hrvoje, *Hrvatske legende*, Školska knjiga, Zagreb 2007. str., 123.-126.

⁴⁰*Isto.v.* Marko Dragić, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.

Tamo negdi u šesnaestom stoljeću, dok su Turci tili osvojiti Klis, bio je jedan uskok koji je branio naročito Klis i Senj, a zva se Petar Kružić. On je bio od Zvečaja, a to ti je gori u okolici Karlovca, a u Klisu je bio kaštelan i kapetan. Ima je i ženu i sina, ali o njima se ne zna nešto puno. Bio je pao u tursko ropstvo, ne zna se kako, bar ja ne znam to, ni kako se izbavio, ali znam da se nakon toga borio protiv Turaka i posta kliški knez, i kad god bi Turci napali Klis on je uvijek sudjelovao u njegovoj obrani. Onda je još, nakon toga, posta i senjski kapetan.

Jedan od, ovako, poznatijih Turskih napada na Klis bio je onaj 1523., i tada je Petar Kružić zajedno sa drugim senjskim kapetanom Grgurom Orlovčićem, kod Solina pobjedio Turke i onda im je kralj obojici na poklon dao Brezovicu da ih nagradi. Kralj je bio neki od Jagelovića.

A nije samo s njime Kružić surađiva. Pomaga je on i Krsti Frankopanu, kad su Turci napadali Jajce, dok se ovaj borio s Turcima, Kružić je vodio opsrbu hranom i oružjem.

Onda, kad je doša Ferdinand Habsburški na vlast, Kružić je od njega dobio Lupoglav, ali se kralj nije baš iskaza po pitanju pomoći njemu i njegovim uskocima. Oni su trebali dobivati od kralja plaću, a i od pape bi ponešto dobili, jer je i u njihovom interesu bilo da se Turke što dalje od njih zadrži, a za to su imali uskoke.

I onda je Petar Kružić doša u takvu situaciju da on i njegovi ljudi nisu imali od čega živiti, pa je tražio pomoć od kralja jer su spali na prosjački štap, kako je i od pape pomoć rijetko kad pristizala, pa su on i uskoci bili prisiljeni živiti od onoga što bi neprijatelju oteli. A kralj bi obećao, samo kako to uvijek ide, ništa od tog obećanog nije ostvario, i onda je zbog toga Klis spa na samo pedeset uskoka, dok su se turske vojske brojale u stotinama, pa čak i tisućama! A cilo to vrijeme borio se Kružić, kako protiv Turaka, tako i protiv Mlečana, jer su i oni tili osvojiti dio našeg mora, a kako su živili u lošim uvjetima i broj uskoka se smanjio, i odma to nije ona ista sila koje su se prije Turci bojali. Tako je on jednom prilikom, braneći Klis sa četrdeset konjanika i četrdeset pješaka, pao u mletačko zarobljeništvo, ali se brzo oslobodio zahvaljujući nekom prijatelju.

Eto, toliko o kraljevoj pomoći, a to da su uskoci bili razbojnici, gle, to je, a valjda kako ko na to gleda. Sad se nama čini nevjerojatno to kako su oni morali otimati da bi preživili, i to od toliko moćnijeg neprijatelja ka šta su Turci bili, ali to je tako tada bilo. Ljudi su se manje i bojali ić u rat, jer nije se branila samo zemlja, branilo se i kršćanstvo, a kršćani koji bi pali u turske ruke bili bi ili ubijeni ili prodani u roblje, to se zna.

1530. Turci su napali Klis i Kružić je doša s tri broda vojske koju mu je papa posla da ga oslobodi. Nakon toga znam da je išao u Loreto, kako se zavitova Gospi, a tada je Klis napala turska vojska od deset tisuća. Tražio je on bio pomoć i od pape, i u Rimu je bio di je

od pape dobio potporu, i u Ankoni. Za to vrime su Turci i Mlečani na prijeveru zauzeli Klis. I onda je on, kad se vratio, potuka Turke u Bosni i uništio turske utvrde u Solinu. Onda su 1533. Turci opet općeli napadat na Klis, a samo u proliće 1534. su tridesetsedam puta navaljivali na nj da će ga osvojiti i ta je opsada tako trajala par godina, pa su Turci u Solinu sagradili dvije kule da im je lakše nadgledati Kliško područje, tako da se on sad mogao osloboditi samo s mora, budući da je kopno bilo ili pod Turcima ili pod Mlečanima. Tako da je Kružić napao njihove tri utvrde u Solinu, koje su imali i to pomoću Ferdinandovih i papinih vojnika i svojih ljudi, a kako su Turci bili jači, Kružićeva vojska počela povlačiti prema moru, na lađe, i na jednoj od tih lađa je on i poginuo.

Turci su mu odrubili glavu, a kad su je njegovi ljudi vidili i sami su se predali.

Njegovo tijelo je onda prevezeno u Senj, a odande u Trsat, di je on sagradio za zavjet crkvu Blažene Djevice Marije u kojoj je na kraju i pokopan. Onda, kako su Turci još uvijek imali njegovu glavu, onda je njegova sestra Jelena otkupila njegovu glavu za sto dukata.

Računa se da je Klis pao 12.03.1537, na dan kad je sam Petar Kružić poginuo.

I eto, to je bio slavni uskok Petar Kružić!

A imaš i Klišku kulu, a u njoj se rodila ćer Bele četvrtog, Magdalena se zvala.⁴¹

10.4. Hajduci

Najomiljeniji hajduci u hrvatskoj tradicijskoj književnosti jesu Mijat Tomić i Andrija Šimić.

Mijat Tomić

Najomiljeniji hajdučki harambaša bio je Mijat Tomić (Brišnik kraj Duvna, ? – Doljani, 1656. – 1659.) „otišao u hajduke jer mu je kadija Suzica oduzeo livadu Jabuku. Prijateljevao je s begovima Kopčićima. U njegovoj je družini bilo i Srba i Muslimana. Mijat Tomić je najomiljeniji hajduk. Poginuo je u Doljanima kod Jablanice izdajom svoga trostrukoga kuma Ilije Bobovca.“⁴²

⁴¹Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.

⁴²Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.

Još uvijek mnogi kazivači pripovijedaju varijacije o trostrukom Mijatovu kumu Iliji Bobovcu koji je izdao Mijata:

Mnoge pjesme u narodu su opisane o ajduku Mijatu Tomiću. Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulumom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić, jer ne nosi kosu na ramenu.

Mijat je prid njega došo i reko mu: 'Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina, moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzimlješ.'

A Murat mu ništa ne odgovori, nego poteže sablju od pojasa, hitro manu i rukom i sabljom da prisiče Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, hitar na nogama pa od sablje Mijat odskočio. Poleće mu ruka do silaja, puče šarak ko nebesko vrime i u prsa pogodi murata. Na pleće mu pendže napravilo. Pade Murat na glavu u travu, to ugleda tridesetak kosaca iz ruku im ispadoše kose, iz očiju suze udariše:

'Šta uradi Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti.'

'Čujte me trideset kosaca povratka vam kući nema ni kućištu. Koji neće u Vran u planinu da tražimo pravo od Turaka, onda ćemo Turke suditi i naučiti kako će se s nama ponašati. A ko od vas u planinu neće, kuća mu se kućetinom zvala, a u njoj mu pasja braća stala, prid kućom mu stado ne blejalo, a u kući čedo ne plakalo. Što mu se u kući rađalo sve manito bilo, sin mu sina na mejdan pozivao, jedan drugom odsijekali glave. Od mene vam takav ultimatum.'

Te Mijat u Vran okrenu u planinu. To je bilo prvo društvo Mijatovo. Prvi bijaše Leventa Marijan, od rođene mu sestre sin. Svakom Mijat novo ime daje, tako Mijat stvara četnu i družinu. Zatvori Turcima klance te napravi počivališta i odmarališta pokraj puta da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duvana. Tute prostri divan kabanice, ko prolazi mora ostaviti žute madžarije. Takav ultimatum Mijat Turčinu stavi. Ne bi Turci darivali kabanice da nije ajduk za jelom il' za bukvom il' za studenom stinom kamenitom. Budno prate kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku i zakone. Dvadeset godina je ajdukovo po planinama dok nije izdaja došla, dok ga nije izdo kum Bobovac Ilija. Ubio ga Klišanin Arap iz puške ispod

krova kad je sjedio pred kulom Bobovac Ilije, kad je nazdravljo. Ne bi nikad Mijat pogino da sam sebe nije odo. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je reko:

'Ne boj se kumo ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.'

To je čuo Klišanin Arap i odma otkinuo pucu sa prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravio Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je arap iz puške pogodio. I opet je uspio reći:

'Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje.'

Tako bi pobjego Marijan sa Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške i prisiko Marijanu nogu u koljenu. Tada su Turci odnijeli Levantu u Sarajevo i tu mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.⁴³

O smrti Mijata Tomića narod pripovijeda:

Mijat Tomić bio u bega Kopčića u najmu. A tamo mu je bila i livada. I kadija je Suzica uzeo kosit. To je Mijatu Tomiću krivo bilo. I on od bega zaišće pušku.

Tamo je došo i tamo su košci kosili. Rekne Mijat kadiji:

– Ovo je moja didovina. Košci nemojte kosit – rekne Mijat – livada je moja babovina. I, ako Bog da, kadiju ubije. Košci se razaju.

Mijat od bega pušku i sablju zapita, i ode u ajduke. I tako je kreno po Vranu prema pećini iza Šćita prema Proslapu. Ta se pećina zove Mijatova pećina.

I, onda je on tu četovo. Odo. S Turcima se borio. Turke ubijo.

Kad je otišo kumovat se u Doljane i sio u kumovu kuću, a kuma ga je dva-tri put nogom pritiskala i donila mu osičenu pivčevu glavu. Tada se Mijat dositio da nešto nije u redu i rekne kako njega olovo ne mere upropastit. Tu je se privario.

I, ubije ga harapina sa trideset druga. Onda je Mijata odnio mali Marijan, a ne zna se di je ukopan. Misli se da je na Sovićkim vratim.

Onde je Mijatovo društvo ufatilo Harapina i ubilo ga.⁴⁴

⁴³Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada (hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine II.)*. Baška Voda – Mostar – Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL. str. 146-148.

⁴⁴Isto.

Smrt Mijata Tomića

O smrti Mijata Tomića spjevano je 28 pjesama. Jedna od njih je i sljedeća:

- Divan čini care u Stambolu,
Sve mu lale po divanu stale.
Care daje agam agaluke
A pašama d'jeli pašaluke,*
5. *Spahijama potvrdi berate.
Sehidiji care govorio:
»Sehidijo, moja lalo mila!
Digni, paša, svoju tevabiju,
Hajde paša na Bosnu ponosnu,*
10. *Ti ćeš mojom Bosnom upraviti!«
A veli mu paša Sahidija:
»Čestit care, iza gore sunce!
Bogu fala a i tebi fala!
Nemoj mene Bosni kalovitoj,*
15. *Ne mogu ti Bosnom upraviti,
Jer na Bosni dv'je paše imadu:
Na Saraj'vu paša Smahilpaša,
A na ravnom Duvnu i Lijevnu,
Ondi kažu Mihat harambašu.«*
20. *Govori mu care gospodine:
»Sahidija, sve moje uzdanje!
Der podigni svoju tevabiju,
Valja t' sići na Bosnu ponosnu,
A evo ti dva katal fermana,*
25. *Te pogubi dv'je paše bosanske.«
Al' se paši na ino ne može,
Već podiže svoju tevabiju,
Ode vezir na Bosnu ponosnu.
Dan po danak, b'jeloj Bosni dođe,*
30. *Dođe paša šeher Sarajevu.*

- Ne htje paša past u Sarajevo,
Veće prođe šeher Sarajevo,
Na Gorici pope čadorove,
Pa doziva mlade Sarajlije:*
35. *L'jepo ih je paša dočekaao,
Pod čadorom misto načinio,
Kavu piju, eglenišu l'jepo,
Reče njima paša Sahidija:
»Sarajlije, sivi sokolovi!*
40. *Jeste l' mukti Bogu velikomu
I carevom bijelom fermanu?«
Rekoše mu mlade Sarajlije:
»Gospodine, paša Sahidija
Mi smo mukti Bogu velikomu*
45. *I carevom bijelom fermanu,
A i tebi, paša gospodine.«
Sahidiji vrlo milo bilo,
Zagrnu im ćurke i binjiše,
Pa odoše šeher Sarajevu.*
50. *Pa zaziva pašu Smahilpašu,
Smahilpaša na Goricu dođe,
L'jepo ga je vezir dočekaao,
Pod čadorom misto namistio,
Kavu piju, eglenišu l'jepo.*
55. *Onda reče vezir Sahidija:
»Smahilpaša od sve Bosne glavo!
Jesi l' mukti Bogu velikomu
I carevom bijelom fermanu?«
A veli mu paša Smahilpaša:*
60. *»Ja sam mukti Bogu velikomu
I carevu bijelu fermanu,
Al' nijesam takom murtatinu,
Koji dođe prodat Bosnu ravnu,
Ha! prodati Bosnu u kaure.«*

65. *Sahidiji vrlo mučno bilo,
Pa namače očim na kavaze,
A kavazi jedan na drugoga,
Smahilpaši glavu odsikoše,
Pokriše ga divan kabanicom.*
70. *To se čudo po Saraj'vu čulo,
To začula Smahilpašinica.
Uze svoga sina nejakoga,
Nejakoga, od po godinice,
Te veziru na Goricu dođe,*
75. *Pa govori paši Sahidiji:
»Sahidijo, gorska haramijo!
Što pogubi Smahilpašu moga?
Tko će moga othraniti sina
Nejakoga od po godinice?«*
80. *A govori vezir Sahidija:
»Ja, kaduno, Smahilpašinice!
Nijesam ti paše pogubio,
Zgubiše ga tvoje Sarajlije
Hrzeći ga bijelu Stambolu*
85. *Sve u devlet caru čestitomu,
Pa ti ga je devlet pogubio,
I mal mu je begluk okrenuo.
Molit ću se caru čestitomu,
Mal će tvomu pokloniti sinu.«*
90. *Pa se maši rukom pod serdžadu,
Izvadi joj stotinu dukata:
»Haj kaduno, Smahilpašinice,
Sina hrani i oda zla brani!«
Pa s' odatle vezir podignuo*
95. *I on ode Duvnu širokomu.
Paša prvi konak učinio
U Crnićim kod hana novoga,
A drugi je konak učinio*

- U Kruščici, u Abihodžića.*
100. *Paša dođe Duvnu bijelomu.*
Kada dođe, pope čadorove
Pa doziva duvanjske knezove.
Dođoše mu duvanjski knezovi
Pa je paša njima govorio:
105. *»Rajo prava, od Duvna knezovi!*
Brže da ste Tomić Mihovila
Ja njegovu glavu odsičenu,
Ja će otić vaša za njegovu!«
Kad vidiše duvanjski knezovi,
110. *Onda bilu knjigu nakitiše*
Pa je šalju Mihi u planinu:
»Harambaša, Tomiću Mijate,
Brže da si u Duvnu b'jelomu!
Tebe ište paša Sahidija,
115. *Jali tebe, jali tvoju glavu,*
Jal' odoše sve naše za tvoju.«
A kad Mihi tanka knjiga dođe,
Knjigu gleda Tomić Mihovile
Pa družini svojoj govorio:
120. *»Hej družino, draga braćo moja!*
Pijte vino ne opijajte se,
Valja ići Duvnu bijelomu,
Mene ište paša Sahidija,
Jali mene, jali moju glavu,
125. *Povezo je duvanjske knezove,*
Pa će otić sve njihove glave
A za moju glavu sa ramena.
Nije pravo, moja braćo draga,
Oh, da ginu pravi siromasi,
130. *Već hajdete pred pećinu donju,*
Oprem'te se, što ljepše možete,
Ko da ćete, dico u svatove!«

- To družina Mihi poslušala
I siđošē pred pećinu donju,*
135. *Svaki svoj je sepet otvorio.
Oni vade đuzel đeisiju,
Sve oblače svilene košulje,
A ni tkane, ni predane kose
Od bijele svile opletene,*
140. *Popunjene zlatom žeženijem;
Pa po njima čohane ječerme,
U kog dvoje, u kog troje toke,
A po tokam morkaste dolame,
Niz njih puca s obadvije strane*
145. *Sve od srme, zlatom ožežene,
Iz njih vise zlatni sindžirići;
U svakoga kovče i čakšire:
Više im je pod kolinom zlata
Nego im je čohe od pojasa!*
150. *Na nogama hrvatski čorapi,
A na njima pleteni opanci;
Sve podveze, kako guje ljute;
Oko pasa nozi i sindžiri
A za njima sv'jetli vedenici,*
155. *Među njima pale zakovane
Sve u srmu i u zlato suho;
Oko glave pošē zamotali,
Iz pošā se čisto zlato sjaše,
Prema žarkim odgovara suncem;*
160. *Zavrgli su dugim granalijam;
Sve se sjaju kako misečina.
Pa pođošē niz Vran, niz planinu,
Četrdeset i dva druga više.
Pred njima je Tomić Mihovile,*
165. *Dugačkom se zametnuo šarom,
Sjaše mu se kano sunce žarko,*

- I siđošē na Ljubušu ravnu,
A na pogled Duvnu bijelomu.
Ugleda ih paša Sahidija*
170. *Pa govori duvanjskim knezovim:
»Rajo prava, od Duvna knezovi!
Čij' su ono kićeni svatovi,
Svi pješice, vrlo odiveni?«
Govore mu duvanjski knezovi:*
175. *»Gospodine, paša Sahidija!
Nisu ono kićeni svatovi,
To je Mijat sa družinom svojom;
Eno za njim četres i dva druga.«
Tude Mijat društvo zastavio,*
180. *Tude Mijat društvu govorio:
»Hej družino, draga braćo moja!
Kad budemo pašinu čadoru,
Valja meni pod čador unići,
I veziru ruku poljubiti.*
185. *Vi stanite okolo čadora,
Na duge se puške naslonite
A metnite ruke na balčake.
Ako meni do nevolje bude,
Radite vi čador pogaziti,*
190. *Barem mene mrtva osvetiti.«
Pa dođošē pašinu čadoru.
Paši Mijat Božju pomoć viče,
Paša njemu pomoć prifatio:
»Bog t' u pomoć, gorska haramijo!«*
195. *Kraj sebe mu misto načinijo.
Sjede Mijo pod tijem čadorom
A družina čador opkolila,
Na duge se puške naslonila,
A metnuli ruke na balčake.*
200. *Kafedžija kafu iznosio,*

- Pa je daje Tomić Mihovilu.
Mijat meće a na prsa ruke:
»Fala tebi, mili gospodine,
Bogu fala a i tebi fala,*
205. *Neću kafe najpri, gospodine,
Prije tebe, paša Sahidija!
Da ti meni u pećinu dođeš,
Najprije bih tebi nazdravio
Pa ti, paša, čašu potkućio,*
210. *Kafedžiji vezir govorio:
»Kahfedžija, promini nam kafu!«
Pa im zdravu kafu donosio;
Kafu piju, eglenišu l'jepo.
Tako reče paša Sahidija:*
215. *»Ja, Mijate, haran harambaša!
Je l' istina, što mi ljudi kažu,
Da ti fataš tursku dicu, Miho,
Te prodaješ, bolan, u kaure?«
A veli mu Tomić Mihovile:*
220. *»Lažu, paša, viru ti zadajem!
Kad se bijah ja jako odbio
O, odbio, paša, u hajduke,
Bijah se ja zurđut dogodio
Te ufatih dvoje Cigančadi,*
225. *Obadvoje dadoh u kaure;
Potle nisam nikad nikadare
Ni vlaškoga a ni turskog sina.«
Al' govori paša Sahidija:
»Ja, Mijate, haran harambaša!*
230. *Je l' istina, što mi kažu ljudi,
Da ti ljubiš lijepe divojke
I neviste skoro dovedene
A po Duvnu i okolo Duvna?«
»Lažu, paša, viru ti zadajem!*

235. *Toga, paša, ne traže junaci.«*
Opet paša Miji govorio:
»Je l' istina, što mi kažu ljudi,
Da razbijaš bale i toware,
Trgovačko da otimaš blago?«
240. *»Istina je, paša gospodine,*
Ne orema, paša, ne kopamo,
Trgovačko blago otimamo,
Hranimo se i od'jevamo se.«
Opet paša Miju zapituje:
245. *»Kaži pravo, tako bio zdravo,*
Sa šta ti se odbi u hajduke?«
A veli mu Tomić Mihovile:
»To ti, paša, i sam znati možeš!
Turski zulum kad dotešča raji:
250. *Bog visoko a car je daleko,*
Nitko nama pomoć ne imade!
Ja imado l'jepe podvornice
I livadu zelenu Jabuku;
Sve mi ote od Duvna kadija.
255. *Tripud idoh do turskoga suda,*
Sve je meni uzaludu b'ilo
Vlaška vira ne prije Turčina:
Pa ja odoh potražiti pravdu
U bogaze i tijesne klance,
260. *Gdino sude gorske kosovice,*
Pa sam Turke sudit naučio,
Ponajbolje Suzicu kadiju.«
Opet paša Miji govorio:
»Reci društvu, nek ti se odmori!«
265. *»Čestit paša mili gospodine,*
Mlada dica, ni umorna nisu,
Neka dvore i tebe i mene.«
Pa je Mijo paši govorio:

- »Gospodine, paša Sahidijo,
270. Što s' povezo duvanjske knezove?
Mrve im je muke i nevolje,
Kad im i ja na užinu dođem
A sa svoja četres i dva druga!
Valja tražit, šta doma nemaju,
275. Odveži ih ljeba ti careva!«
Zapovidi paša pašalijam,
Odvezaše duvanjske knezove,
Pa se maši rukom pod serdžadu,
Izvadi mu pedeset dukata:
280. »Na, Mijate, te se napij vina
Sa družinom gdjegod u mehani;
Pak ja odoh u šeher Saraj'vo,
Evo tebi Duvno i Lijevno!«
Ode vezir k šeher Sarajevu,
285. Ode Mijat u Vran u planinu.
Kako vezir u Saraj'vo dođe,
Kako se je sačin učinio,
Pusti vezir po šehru telala:
»Nije l' majka rodila junaka
290. Jal' sekuna brata odnijala,
Muškijem ga pasom opasala,
Tko b' otiša u Vran u planinu
Te donio glavu Mijatovu,
Ja doveo rukuh svezanijeh?
295. Dao bi mu punu kulu blaga
A iz hasne cara čestitoga.«
Telal vika tri pune nedilje,
Da se junak naći ne mogaše,
Jer svak znaše, tko Tomić bijaše!
300. Kad četvrta nastade nedilja,
Tu se nađe Klišanin Arape
I on ide carevu veziru,

- Pa govori Klišanin Arape:*
»Gospodine, paša Sahidija!
305. *Evo majka rodila junaka*
I sekuna brata odnijala,
Koj' će otić u Vran u planinu
Te doniti glavu Mijatovu,
Ja dovesti ruku svezanijeh,
310. *Jer ja znadem, paša gospodine,*
Sve ja znadem, staze i bogaze
I jatake, gdi dohodi Mijo,
Jer sam bio devet godin dana
U hajduštvu s Tomića Mijatom,
315. *Pa mu bijah nešto sakrivio,*
Htijaše me Mijat obisiti
Pa ne dade ostala družina,
Već onako mene otisnula.
Već daj meni jednu čizmu blaga
320. *I daj meni dvanaest delija«*
Vezir dade ne reče ni rječi.
Otle Arap društvo podignuo,
Dan po danak, u Doljane dođe
Ka bijelu dvoru Bobovčevu,
325. *Pa Iliju na oranju nađe,*
Zastavi mu ralo i volove:
»Bogom brate, Bobovac Ilija!
Daj mi izdaj Tomić Mihovila,
Da nosimo glavu u Saraj'vo,
330. *Ja svedemo ruku svezanijeh,*
A evo ti puna čizma blaga.
Kad siđemo u šeher Saraj'vo,
Bolje će nas vezir darovati,
Dat će nama punu kulu blaga.«
335. *Prevari se Bobovac Ilija,*
Prevari se, ujede ga guja

- On zastavi ralo i volove
Pak otiđe dvoru bijelomu
Te je bilu knjigu nakitio:*
340. *»O moj kume, Tomić Mihovile!
Dva si meni okumio sina,
Hodi siđi u selo Doljane,
Okumi mi sina i trećega,
Taman mi je d'jete za kumljenja.*
345. *Al' ne vodi ti puno družine,
Nejman puno vina i rakije.«
Kad Mijatu tako knjiga dođe,
Knjigu gleda a na nju se smije.
Pa govori Vidu Žeravici:*
350. *»Žeravico, moja vjerna slugo,
Opremi se što god lipše moreš:
Hajdemo mi u selo Doljane,
Da okumim d'jete Bobovčevo
S nama hoće Mali Marijane«*
355. *A veli mu Tomica hajduče:
»Ja moj striče, Tomić Mijovile,
Ne idi ti, Mijo brez družine,
Da ne bude kakva prijevara!«
Na to mu se Mijat razljutio,*
360. *Samo uze Malog Marijana,
Ode s njime u selo Doljane,
Bijelomu dvoru Bobovčevu.
L'jepo ga je kume dočekaao,
Na bašči mu vatru naložio,*
365. *Na odaji pendžer prorezao,
U odaju Klišanin Arapa
Zatvorio Bobovac Ilija
I još s njime dvanaest delija.
Na bašču mu čedo iznosio,*
370. *Te mu Mijo čedo okumio,*

- Kose mu je zlatom pozlatio.
Daruje ga ljuba Bobovčeva,
Iznosi mu b'jela boščaluka
Te darova Tomića Mijata*
375. *Boščalukom krvlju pokapanim,
A staje mu nogom po nogama,
Ne bi li se Mijat ositio.
Al' se Mijat ositit ne može,
Već premisslja misli svakojake:*
380. *Što se moja kuma pomamila,
Te mi staje nogom po nogama?
Pa siđoše hladno piti vino.
Uze Mijo čašu od biljura.
Poče junak čašom nazdravljati.*
385. *Ama Arap, od Boga mu bilo!
Na pendžer je pušku naslonio
I dobro je pušku napunio,
Po dva drama praha latinskoga,
A dva zrna, jedno za drugijem,*
390. *I obadva zrna na sindžiru.
Poče Mijat hladno piti vino.
Pušci Arap vatru dobavio
I pogodi Tomić Mihovila,
Pogodi ga u grlo bijelo,*
395. *Zaklaše ga dva sindžirli zrna.
Kad Mijata puška udarila,
Jednoć reče: Jezus i Marija!
Drugoć reče: Pomozi mi Bože!
Treće reče: Drž' me, Marijane!*
400. *A četvrto: Biži, Marijane,
Pa ga uze Mali Marijane,
Njega baca na pleća široka,
Bježi s njime momak uz planinu.
Ama Arap, od Boga mu bilo!*

405. *Znadijaše stazu naprečicu*
A uzjaha debela jagaza
I dostiže Malog Marijana
Pa se za njim buzdovanom baci
I u zlo ga misto pogodio,
410. *Pod koljeno u nogu lijevu.*
Mar'jan pade a Arap dopade
Mijatovu odsiječe glavu,
Marijanu on saveza ruke,
Pa ga vrati u selo Doljane.
415. *Pa digavši Bobovac Iliju*
I odoše šehar Sarajevu.
Kad su bili u šehar Saraj'vo,
Pokloniše glavu Mijatovu,
Marijana ruku svezanijeh
420. *I dadoše paši Sehidiji.*
A da vidiš Tomice hajduka!
Sve cvijeli po gori zelenoj
A ne smije u selo Doljane,
A sve krije suze od družine.
425. *Jedno jutro Toma uranio*
Pa cvijeli pod omarom vitom.
Njemu dođe vila Prigorkinja:
»Ja bora ti, Tomica hajduče,
Što cvijeliš, muka koja ti je?
430. *»Kako, vilo, cvijeliti neću,*
Kad imadoh dva najbolja druga,
A, Mijata i s njim Marijana,
Pa otišli u selo Doljane,
Da okumi d'jete Bobovčevo,
435. *Pa ih nejma, vilo posestrimo!*
Ne možeš mi kakav haber kazat?«
A veli mu vila Prigorkinja:
»Ja, Tomica, dragi pobratime!

- Rada bih ti dobar haber kazat,*
440. *Al' ne mogu, veće kakono je.*
Ja sam vila u planini bila
U Igmanu niže Sarajeva,
Vidjela sam svojijem očima:
Mijatovu glavu pronesoš,
445. *Marijana živa provedoš,*
Dovedoš u šeher Saraj'vo,
Dadoš ih paši Sehidiji.
Pita paša Malog Marijana:
'Otkud tebi takvo odijelo?'
450. *A veli mu Mali Marijane:*
I sam znadeš, milom Bogu fala,
Otkud meni ovo odijelo:
S takih sadro a na se nadero.«
Njemu paša opet besidio:
455. *Marijane, iz gore hajduče,*
Da mi hoćeš viru založiti,
Da me, bolan, nećeš ostaviti,
Dovijeka ja moga, ja tvoga,
Tvoju bih ti glavu poklonio!'
460. *A Marjan mu riječ progovara:*
'Gospodine, paša Sehidija,
Pokloni mi moju rusu glavu,
A evo ti tvrdu viru dajem,
Tebe pašo, ostaviti neću,
465. *Dovijeka ja svoga, ja tvoga.'*
I pušća ga paša Sehidija.
Bog ubio mlade Sarajlije,
Bezerdžane i trgovce mlade,
Ubiše ga iz ruku kamenjem.«
470. *Kad je Toma vilu razumio,*
Cvili junak kao guja ljuta.
Onda Toma društvu govorio:

- »Ja, družino, draga braćo moja!
Hajdemo mi u selo Doljane,
475. Da mi naše kume upitamo,
Što je bilo, što l' se dogodilo.«
Pa odoše u selo Doljane
Bijelomu dvoru Bobovčevu.
Sve im kaže ljuba Bobovčeva*
- 480. Pa odoše u Vran u planinu.
Al' se Arap hasi učinio
U Saraj'vu hladno pije vino
Po Varoši i po Latinluku.
Al' da vidiš mlade Sarajlije,*
- 485. Bezerđane i trgovce mlade
Gdje odoše paši Sehidiji:
»Gospodaru, paša Sehidija,
Zaludu si zmaja pogubio,
Ostala je guja u kamenu,*
- 490. Osto ti je Tomica hajduče
S Mijatovih druga četrdeset.
Dobavi nam Mijatovo društvo!«
Zove paša Klišanin Arapa
I pobru mu Bobovca Iliju:*
- 495. »Brže da ste Mijatovo društvo
Pa se oni na noge skočili
I uzeše šezdeset delija
I pođoše u Vran u planinu,
Dan po danak na Ljubišu b'jelu.*
- 500. Desile se babe na stanovam
Pa pitaju bake na stanovma:
»Jeda, babe, društva Mijatova?«
A govore babe ostarile:
»Kako nam je Mijat poginuo,*
- 505. Veće mu se ne zna ni za društvo.«
Tu se oni rahat učiniše*

- I golemu vatru naložiše,
Vino piju a pripiču janjce,
Jadne babe masnu prevrtušu.*
510. *A sve gleda Tomica hajduče,
Sve on gleda iz Vrana planine.
Kad se tamna ufatila noćca
On ugleda oganj, vatru živu,
Gdino gori oganj na Ljubuši,*
515. *Pa družini svojoj govorio:
»Hej družino, draga braćo moja:
Kako nam je Mijat poginuo,
Mi nijesmo ništa zadobili.
Golem gori oganj na Ljubuši,*
520. *Jal' su svati, jali su trgovci!
Vi sjedite pred pećinom st'jenom
A ja, braćo, odoh na Ljubušu,
Da ja vidim ko j' kod vatre žive.«
Uze dugu po srijedi pušku,*
525. *Hajduk brže na Ljubušu siđe,
Primače se ognju, vatri živoj,
Al' kod vatre Klišanin Arape
I kod njega Bobovac Ilija,
A oko njih mlade pašalije,*
530. *Vino piju, a janjce pripiču.
Biše Toma pušku položio,
Položio po studenoj stini,
Na Arapu nišan sastavio:
Pa se misli Tomica hajduče:*
535. *Da b' ubio Klišanin Arapa,
Uteče mi Bobovac Ilija.
Već on diže pušku sa stijene
Pa se vrati hajduk uz planinu.
Pred pećinu do družine dođe,*
540. *Sve družini po istini kaže:*

- »Već hajdemo, braćo, na Ljubušu,
Osvetiti Mijat harambašu
I našega Malog Marijana!«
Skočiše se na noge lagane,*
545. *Četrdeset, jedan za drugim,
I siđoše na ravnu Ljubušu
Al' se oganj vatra potrnula
A pospale mlade pašalije.
Napadoše gorske haramije,*
550. *Isikoše šezdeset delija,
A Arapu ruke savezaše
I đidi Bobovcu Iliji,
Pa goleme ražnje donesoše,
Obadva ih na ražnje nadiše,*
555. *Oganj živu vatru potakoše,
Pa ih ognju živom primakoše,
Obadva ih žive ispekoše.
Od Ilije meso odrezuju
Te ga daju Klišanin Arapu,*
560. *Od Arapa odrezuju meso
Te pitaju Bobovac Iliju.
Na živu ih ognju ispekoše
Pa odoše u selo Doljane,
Bobovčeve dvore zapališe.*
565. *Kako su ti onda izgorili,
Ni danas se nisu načinili!
I tako ti Miju osvetili
I svojega Malog Marijana.⁴⁵*

⁴⁵Andelko Mijatović, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj – Duvno, 1985., str. 200. – 215. *Usmene epske pjesme*. (priredio Davor Dukić) SHK, MH, Zagreb 2004., str. 377. – 391. Navodim prema: Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.

Andrijica Šimić

Najmlađi harambaša bio je Andrijica Šimić rodio se 2. listopada 1833. u Alagovcu kod Gruda. „ Hajdukovao je po Rakitnu, Doljanima, Imotskom, Kupresu, Livnu, Glamoču i Vrlici. U okolini Livna ima nekoliko lokaliteta koji podsjećaju na njega. Narod ga opisuje kao branitelja sirotinje i zaštitnika potlačenih. Progonio je i bogatije kršćane. Andrijica Šimić uhićen je izdajom 1866. godine te je izručen turskim vlastima. Nakon dvije godine tamnovanja u Splitu, Imotskom, Duvnu, Livnu i Ljubuškom, uspio je, prepilivši okove, pobjeći iz ljubušskog zatvora 1868. godine, nakon čega se ponovno odmetnuo u hajduke.

(...) U proljeće 1878. godine nedaleko od Imotskoga pao je u zasjedu, u kojoj mu je izginula sva družina, a on se jedva spasio. Stigao je u Runoviće kod Imotskoga nekom Anti Garcu, koji ga je okrijepio umorna, ali pogazio vjeru da ga ne će izdati. U snu ga sveza i predade austrijskim vlastima za ucjenu koja je raspisana za njegovu glavu. Vidjevši da je prevaren, Andrijica je kumu Anti Garcu izrekao kletvu: *Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile.*

Iste godine Andrijica Šimić osuđen je na doživotnu robiju. Odležao je nešto preko 29 godina u tamnici u Koprju.

U 68. godini života 16. prosinca 1901. pomilovao ga je car Franjo Josip. Mnoštvo naroda dočekalo ga je na splitskoj rivi. Neki kažu da je NK Hajduk nazvan po njemu. (Rođak je Antunu Branku i Stanislavu Šimiću, kao i Dariju Šimiću.)

Slobode se nije nauživao. Kada je krenuo na ispovijed 5. veljače 1905. godine, od kapi je umro nedaleko od kuće izdajice Ante Garca, koji je umro dva dana prije Andrije. U sjeverozapadnom dijelu groblja u Runovićima počivaju harambaša Andrijica Šimić i njegov izdajnik Ante Garac. Andrijičine su noge nad Garčevom glavom. Andrijičina kletva se ostvarila!“

Harambaša Šimić koji je bio u prijateljstvu s Galićem iz Niskoga:

Godine 1870. ženi se Ante Galić. Andrija Šimić, prerušen iz jedne odore u drugu, biva u svatovima. Domaći izdajnici su dojavili da je Andrija bio u svatovima Ante Galića te su Turci odmah uhapsili Antu te njegovu braću sprovedli u Mostar u zatvor. Šimić traži da se Galići puste iz zatvora te prijeti odmazdom. Turci puštaju Galiće na slobodu jer se u to vrijeme pojavila bolest zvana crne ospice od koje su zatvorenici umirali.

Odjelo Andrije Šimića na dražbi je kupio Nikola Zekan iz Postinja te se ono i danas tamo čuva.⁴⁶

Rođak Andrijice Šimića Pero Sabljo (1919. - 2004.) čuvao je uspomenu na harambašu Šimića:

On je bio posljednji rvatski ajduk. Rođen je u selu Alagovcu. On je ajdukovo od Ljubuškog do Duvna. Vran planina mu je bila ajdukovanje. Njega su izdali njegovi ajduci. Nosić Ivan koji je priuzeo kolonu i odveo ih u Ronivoziće svome bratu ali su ga izdali i pofatali sve osim Andrije Šimića. On je ležao u kući pored ognjišta i čuo kako zovu i viču: "Ajmo kuću zapalit i ajmo ga živog ufatit." Tad je on povikao: "Nemojte kuću zapalit ja ću izletit, ko je junak nek me dočeka." Metno je na glavu naćve i pušku malu u ruke, a nož jataganjac u zube. Otvori vrata i izađe, a dočeka ga Tomičić Jozo gdje je na njega Šimić ispucio i odma mrtav pada a Šimiću se napravio širok put. I ode u Runoviće kod svog kuma Andre Garca gdje je zamolio more li malo odmorit, a on mu odgovori: "Moreš i godinu dana." A njegov kum Andro Garac odma navede austrijske vojnike na Andriju Šimića i oni ga ufate i svežu mu ruke na leđa. Povedu ga u Imotski. Putem dok su ga vodili Šimić je galamio: "Ajde me kogod otkupi!" I tu su bili i ostali ajduci i sve su ih odvezli u Sinj na suđenje i osude ih sviju, nekog više nekog manje, a Andriju na doživotnu robiju. Odvedu ga u Kopar na robiju. Šimićeva familija je pravila molbu caru Franji Josipu da ga puste. I posljednju molbu kad su napravili od glavara do fratara i pušće ga kući. Iz Kopa do Splita je došao brodom, a iz Splita ga je dojašio stric Ivan do u Sinj i tu su mu našli ajdučko odjelo i tu su ga uslikali.

Otalen je došao kući. Onda su govorili Gruđani: "I vi Imočani spomenik mu podignite samo da ne umre ime ovoga junaka jer ga kuća znade svaka." Andrija ode do žene Andre Garca a ona se malo uplaši jer je njezin muž izdo njega. Tu je umro i zakopaju ga pokraj groba izdajnika svoga. Umro je od naravne smrti.

Ajduci su bili odmetnici jer nisu tili bit pod turskom vlašću. Moja mater je njega dočekala kad je izašao iz zatvora di je proveo 29 godina. Moj ujac fra Velimir Šimić mi je ko ditetu priča o našem rodijaku Andriji Šimiću. E, ovako pisma zbori. Ja sam je guslio na javorove gusle.⁴⁷

⁴⁶Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.

⁴⁷O tome više: Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99-113.

- 1 *Rodi majka guju šarevitu
U Grudama, selu krševitu
To ne bila guja, ni zmija,
Već to bio momak Šimića Andrija.*
- 5 *Kavurine ti tri vola imaš,
Sto i dvajest groša dati moraš.
Zašto gospodaru tako cviliš raju?
Da ja dvajes groša platim više,
Tako zakon nigdi ne piše.*
- 10 *Šimić Ivan vidi nema kud ni kamo,
Dade pare okreni se tamo,
A Ivan ni od koga pomoć ne imade,
Sinovi mu podaleko rade.
Kad je uvečer za večeru bilo,*
- 15 *Sve je otac sinovim povidio,
Da ih jesu Turci ucivilili.
Kada li je danak osvanio,
Andrija se puškom zametnio,
Pregazi goru i ravnicu,*
- 20 *U Ljubuški da traži pravicu.
A kad dođe do Ljubuškog gradu,
Turskom sucu stade kazivati,
Sve istinu, ništa ne lagati.
Turski sudac ništa ne viruje,*
- 25 *Oštro gleda i teško ga suje.
Turci nisu kako vi kažete,
“Već tužite da ih naružite.”
Vidi Šimić da ne da pravicu,
Već bi ga rada stavit u tamnicu.*
- 30 *Kojmekane vira ti je moja,
“Ne straši mene vika tvoja,
Ja odo tamo u Glavicu,
U gustu lužinu da naplatim,*

- Turčinu zadužnicu”.*
- 35 *Turski sudac na njegov oči izbuljio.*
“Šta to bališ ili si poludio?”
Šimić veli: “Ja odlazim sada,
Kad se vratim kazat ću ti tada.”
Pa poleti doli niz čaršiju,
- 40 *U se turi žežeru rakiju,*
Bježi iz Ljubuškog grada,
Da ne dopane većega jada,
Pravo zdravo preko polja širokoga,
Sve do blizu grada Imotskoga.
- 45 *Ali eto ti Kadijevića Jove,*
Gdje mu Šimić Božju pomoć zove,
Još mu Jovo bolje prifatilo,
“Ti mi Andre zdrav i veso bio
I ja sam davno kuću ostavio.”⁴⁸

10.5. Gospa Sinjska obranila Sinj od Turaka

Ne zna se točno kada je sagrađena crkva na Šćitu u Rami, ali na kaležu koji je u ramskom bijegu od Osmanlija 1687. g. donesen u Sinj, ugravirana je 1402. godina što može upućivati da je te godine crkva već postojala. U toj crkvi do 1687. godine nalazila se čudotvorna slika Gospe od Milosti nepoznatoga autora. Na Šćitu u Rami je Gospino svetište još od vremena srednjovjekovnih narodnih vladara.⁴⁹

Turci su 21. travnja 1557. godine opustošili, zapalili i porušili samostan. U tome su zločinu spaljeni crkva i samostan, a čudotvorna slika Majke od Milosti čudesno je spašena. Neki je musliman na zgarištu pronašao sliku Majke od Milosti i sakrio je u hambar (žitnicu). Premda se žito trošilo, hambar je stalno ostajao pun. To se čudo godinama događalo, pa se musliman povjerio susjedu, a ovaj ga je po ponovnom dolasku fratara prijavio i tako je čudotvorna slika vraćena fratrima.⁵⁰

⁴⁸Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99.-113.

⁴⁹Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016. str. 155.-156.

⁵⁰Isto, str. 156.

Crkva i samostan obnovljeni su jer se spominju 1587. i 1598. Godine, ramski je samostan povremeno bio i biskupsko sjedište. Godine 1667. Turci su napali ramski koji je noći u potpunosti izgorio. Nema povijesnih tragova kako je do ovoga požara došlo. Tada su se fratri, ostavši bez ičega, raselili po drugim samostanima, a Gospina slika je ostala neoštećena. Već 1672. godine uspjeli su ramski fratri podići jedan dio samostana.⁵¹

U ramskom samostanu živio je Ivan Mijaljić, pobožan mladić, kojega su fratri odgajali da postane redovnikom. Kad se po navršenim godinama i "izučenoj knjizi" trebao obući u redovničke haljine, a to su i redovničke starješine željeli. Međutim, to nije bilo moguće jer je mladić bio iznimno niskoga rasta. Stoga su odlučili pustiti ga kući. Mladić se ražalostio, sjetio se Blažene Djevice Marije, utješiteljice nevoljnika, te je otišao pred sliku Majke od milosti. Plakao je i molio da ga usliši i na koji god način pomogne u njegovoj nevolji. Blažena Djevica Marija se smilovala, te je "dala ne samo zadovoljnu, nego i veliku visinu tijela." Mijaljić je postao vrijedan i krjepostan svećenik.

Ramljaci su sa svojim fratrima stigli u Sinj i željeli su se odmah ondje nastaniti i tu se utemeljiti s Gospinom slikom. Jedni su se smjestili po Cetini, Muću, Ogorju, Zagori, drugi su s Gospinom slikom otišli prema Mosoru i nastanili se u Dugopolju. Odatle su ih potjerali Turci te su pobjegli u Klis, a zatim u Split kamo su stigli 9. siječnja 1688. i nastanili se u staroj benediktinskoj opatiji. Gospinu sliku držali su sakrivenom. Kada su vjernici saznali da se u bosanskih fratara nalazi čudotvorna Gospina slika, tražili su da se iznese i pokaže vjernicima. Fratri su se pobožali da im sliku ne uzmu te su je sakrili u kuću Jure Bubičića u Velikom Varošu, koji ju je stavio u ormar. Osim njega to su znala samo dva fratra. Ubrzo se dogodilo čudo. Bubičićeva žena sve stvari koje je stavila na ormar našla je uredno složene ispred ormara. To se dogodilo nekoliko puta. Kada su to kazali domaćinu Juri, on je ispred ormara zapalio žižak od ulja koji je neprestano gorio.⁵²

Ramski fratri odlučili su se vratiti u Sinj i sagraditi crkvu i samostan u Sinju. Kad su sagradili crkvu i samostan, iz Splita su prešli u Sinj 1696. god., ali nisu odmah ponijeli Gospinu sliku jer su htjeli pripremiti crkvu i samostan te potom donijeti Gospinu sliku. U Splitu su ostavili fra Antuna Pletikosića kojemu su naložili da za nekoliko dana donese Gospinu sliku u Sinj. Fra Pletikosić kradomice je uzeo Gospinu sliku iz Bubičića kuće i bosonog krenuo prema Sinju. Fratri su iz Sinja s mnoštvom vjernika u procesiji pjevajući

⁵¹Isto, str. 156.-157.

⁵²Isto, str. 163.

stigli do Gospine slike, uzeli je i s veseljem, duhovnim pjesmama i štovanjem donijeli je i stavili u oltar. Ubrzo se kult Sinjske Gospe snažno proširio na sve strane. Bog je po Sinjskoj Gospi činio velika čudesa te su mnogi čudesno izliječeni.⁵³

Čudotvorna slika ostala je u crkvi svetoga Franje do 1714. godine. Kako je crkva bila malena i ne baš na lijepome mjestu redovnici su 1699. godine postavili temelje nove crkve pod Kamičkom. Gospina crkva završena je 1712. god., a na njezinu uređenju radilo se još više od dvije godine. Samo šest dana nakon što je Gospina slika smještena u novu crkvu, uoči Vodokršća, Turci su planirali provaliti u Dalmaciju i napasti Sinj. Zato su jedni fratri krenuli u Split, a drugi, njih sedmorica, među kojima i fra Pavao Vučković, Gospinu sliku stavili su u sanduk i ponijeli je u grad. Turci su potom opkolili Sinj. Napad na Sinj otpočeo je 8. kolovoza. Toga dana izgorjela je Gospina crkva pod Kamičkom i crkva svetoga Franje. Opći juriš dogodio se 14. Kolovoza, a starci, žene, djeca i nemoćni svećenici molili su se pred Gospinom slikom koju su stavili na oltar svete Barbare u crkvi svetoga Mihovila u središtu Sinjske tvrđave. Turci su se odjednom preplašili i u noći s 14. na 15. kolovoza s pašom se povukli u Livno. Poginulo je 10 000 turskih vojnika. Preživjeli turski vojnici pripovijedali su da su svake noći za vrijeme opsade Sinja, vidjeli ženu u jakoj svjetlosti kako hoda po zidinama grada.⁵⁴

Mnoge su predaje o čudesnoj obrani Sinja koje narod i danas pripovijeda. Jedna od njih je:

Fratar Vučković, znaš da je to danas naše prezime i di žive, e, njega su ti Turci uvatili kod Čitluka, tamo di ti je ona kula i jasnoga su ti odveli tamo u onaj svoj grad. O Vučkoviću ti se nije znalo ništa nekih pet godina a onda in je on uteka i vratijo se u Sinj i nastavijo branit grad. Za to vrime Turci su ti malo pomalo osvajali ova mista i približavali se našem gradu, pa je ljude uvatila panika i počeli su polako bižat svojoj rodbini, a onda ti se odselilo puno svita i više se nisu vratili. U gradu ti je ostalo zericu svita, sedamsto vojnika i oni fratri šta su došli iz Bosne i Rame a svi su utekli na Stari grad. Brzo su ti Turci osvojili okolna mista i tako došli do nas. Godine 1715. počeli su ti oni osvajat Varoš, i popalili su sve, a izgorija je i onaj samostan šta je bijo na pijeci. Kad su ti doli sve popalili uputili su se oni na Stari grad, a ljude ti je gori uvatila panika jer je Turaka bilo šezdeset iljada a branitelja i puka niti iljadu. Onda su ti fratri izvadili sliku naše Gospe i u onoj maloj pećini su ti se počeli molit. Turci su počeli navaljivat, a fratrima se pridružijo i obični narod i dva dana i dvi noći su ti molili Gospu da in pomogne. Najveća navala je bila sa 14. na 15., na Gospin žežen, a

⁵³Isto, str. 163.-164.

⁵⁴Isto, str. 163.-165.

*15. ti se desilo čudo. Ljudi su se molili dva dana i dvi noći a pridružili su in se i branitelji i naša Gospa ih je čula. Sva u bilu pojavila se na gradskin zidinama, pogledala u svoje vjernike i ispružila ruku prema Turcima. Kažu da je odala po gradskin zidinama a da su Turci počeli bižat, a neki da su umirali na mistu. Svit priča da je na njih poslala kugu, a meni ti je moja baba pričala da in je dala srdobolju i oni su ti se rabižali, a velik dio njih se utopijo u Cetini koja je onda naglo narasla. I nikad ti se više oni nisu u naš kraj vratili.*⁵⁵

11. Zaključak

Zahvaljujući usmenoj književnosti s kojom sam se susrela na prvoj godini studija bolje sam upoznala hrvatsku tradiciju stoga sam za temu diplomskog rada odabrala „ Povijesne predaje Hrvata“. Kroz predaje, o kojima sam u ovom radu pisala i koje sam pročitala pripremajući ovaj rad, doznala sam mnoge zanimljivosti o određenom kraju i njegovim ljudima, a najviše o stvarnim povijesnim događajima. Hrvatsku usmenu književnost obilježuju i određuju prepletene povijesne veze, a specifičnom je čini jezik s trima narječjima na kojima su pripovjedači slušali, čitali, zapamtili, a pritom dalje prenosili.

Predaje se kao usmeno književni žanr temelje na vjerovanju u istinitost onoga o čemu se priča, bilo da se radi o usmenom ili pismenom izražavanju. Opisuju neki, manje ili više poznat, događaj ili situaciju iz prošlosti. U sjećanju naroda ili u zapisima nalazimo brojne predaje, nekoliko najpoznatijih, od kojih su neke opisane u ovome radu, ušle su u turistički život krajeva gdje su nastale. Neke su predaje nestale, a neke se još uvijek prepričavaju i prenose s koljena na koljeno. Ljudi bi zato trebali više vremena i zanimanja posvetiti narodnim predajama i potruditi se da se sačuvaju barem u pisanom obliku koji je danas svima dostupan. Drago mi je što mogu, barem na ovaj način, potaknuti druge da istraže i nešto nauče o hrvatskoj tradiciji, te da je njeguju, cijene i prenose.

Zahvaljujem svima koji su mi na bilo kakav način pomogli u ostvarenju diplomskog rada, a najviše mom mentoru profesoru Marku Dragiću koji je sačuvao velik dio kulturne baštine i motivirao me da obogatim svoje znanje o povijesnim predajama.

⁵⁵Isto, str. 165.-166.;priredio Dino Fabjančić 2009. god.

Literatura

1. Bošković-Stulli, Maja, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb 1975.
2. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 2013.
3. Dragić, Helena *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, *Lingua Montenegrina*, 5, Cetinje, 2010., 517.-534.
4. Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, *HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
5. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
6. Dragić, Marko, *Povijesne i etiološke predaje o ljubuškom kraju*, *Motrišta 92*, Mostar, 2016., 25-61.
7. Dragić, Marko, *Etnografsko-filološki prinosi tradicijskoj kulturi drniškoga kraja*, *God. Titius*, 1 (1) 2008., 167-205.
8. Dragić, Marko, *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju, «Osmišljavanja» Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, FF –Press, priredio Vinko Brešić, Zagreb 2007., 153-171.
9. Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, br, 2-3, Split, 2009., 21-44.
10. Dragić, Marko, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, *Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review*, 7, 2011., 61-88.
11. Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, *Suvremena pitanja* 22, Mostar 2016., 67-87.
12. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005
13. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
14. Dragić, Marko, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, *Suvremena pitanja*, Matica hrvatska FPMOZ, XII (24) Mostar 2017., 89.-116.

15. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
16. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada (hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine II.)*. Baška Voda – Mostar – Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL
17. Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 99-113.
18. Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
19. Dragić, Marko, *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, V. 60, br. 3., Split, 2011., 361-382.
20. Đurić, Tomislav, *Legende puka hrvatskoga, sto najljepših legendi i povijesnih priča iz hrvatske prošlosti (knjiga 1)*, Meridijani, Samobor, 2005.
21. Hitrec, Hrvoje, *Hrvatske legende*, Školska knjiga, Zagreb 2007.
22. Lojkić, Mladen, *Kletva kralja Zvonimira*, Vlastita naklada, Zagreb 2007.
23. Mijatović, Anđelko, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj – Duvno, 1985., str. 200. – 215. *Usmene epske pjesme I.* (priredio Davor Dukić) SHK, MH, Zagreb 2004.
24. Mužić, Ivan, *Hrvatska kronika 547-1089*, V. izdanje, Marjan tisak, Split 2002.
25. Šenoa, August, *Povjestice*, Školska knjiga (e-Lektire), Zagreb 2003.

Sažetak

Tradicija je usmena predaja znanja, vještina, običaja, ali i načina ponašanja unutar jedne zajednice. Upravo zato možemo reći da je tradicija kulturno nasljeđe koje se prenosi s generacije na generaciju. Tradicija i običaji odnosno predaje nastajale su da bi se zadovoljile različite ljudske potrebe. Predaje oplemenjuju čovjeka, u njima je narod otvorio svoju dušu, ali osnovni izvor ipak leži u stvarnim povijesnim događajima. Hrvatski je narod kroz vjekove sačuvao svoju tradiciju odnosno običaje, jezik, kulturu i vjeru, te tako stvorio vlastiti identitet. Zbog geografskih i povijesnih značajki Hrvatska ima brojne lokalne specifičnosti, posebnosti i različitosti. Predaje zato sadrže varijante i osebujnost hrvatskog jezika tijekom duljeg vremenskog razdoblja i šireg zemljopisnog prostora. Migracijom stanovništva dolazi i do zanimljivih premještanja običaja, načina ponašanja i njihovog održavanja i prilagođavanja u novom mjestu. Mnoge su predaje potisnute ili izgubljene tokom dugog vremenskog perioda. S vremenom je naše društvo postalo svjesno velike vrijednosti tradicijske kulture posebice za očuvanje vlastitog identiteta. Tradicijski plesovi, pjesme, igre samo su jedni od pokazatelja našeg identiteta iz različitih dijelova Hrvatske tokom povijesti. Danas postoji sve veća težnja da se obnove, održavaju i prilagode modernom načinu života.

Ključne riječi: *tradicija, usmena predaja, hrvatski narod, identitet, baština*

Croatian historical legends

Summary

Tradition is an oral transmission of knowledge, skills, customs, but also ways of behaviour within a community. That is why we can say that tradition is cultural heritage which is passed down from generation to generation. Tradition and the customs, i.e. legends, have been evolving to fulfill different human needs. Legends enrich people, within them people opened their soul, but the main source lies in actual historical events. Through the ages Croatian people have preserved their tradition, that is customs, language, culture and religion and therefore created their own identity. Because of geographical and historical characteristics, Croatia has many local traditional specialities and differences. Legends therefore contain variants and distinctiveness of Croatian language during a longer period of time and wider geographical area. Migration of the population led to interesting transfers of customs and ways of behaviour, as well as their maintenance and adjustment in a new place. Many legends were repressed or lost during a longer period of time. Over the course of time our society has become aware of great value of traditional culture, especially in order to preserve its own identity. Tradition dances, songs and games are some of the indicators of our identity described in legends from different parts of Croatia during history. Today there is a growing tendency to renew, maintain and adjust them to the modern way of living.

Keywords: *tradition, oral transmission, Croatian people, identity, heritage*

